૪૩૨૩

રતિસાર કુમારનું ચરિત્ર.

પ્રસિદ્ધ કર્ત્તા.
જૈનધર્મ પ્રસારક સભા,
ભાવનગર.

दानेन भोगः सुलभो नराणां
दानेन तिष्टन्ति यशांसि लोके
दानेन वश्या रिपवो भवन्ति
तस्माच्च दानं सततं प्रयेदम्

અમદાવાદ
એંગ્લો વર્નાક્યુલર પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ
વીર સંવત ૨૪૧૬—સને ૧૮૯૦
કિંમત રૂ૦-૪-૦

ॐ

रतिसार कुमारनुं चरित्र.

પૂર્વે માહિષ્મતી નામે એક પ્રખ્યાત નગરી હતી. જે નગરના લોકોએ દાન આપવાની લીલા વડેજ લક્ષ્મીનું ચંચળપણું પૂર્ણ કર્યું હતું. તે નગરનો સુભૂમ નામે નૃપતિ હતો. સર્વ દેશાધિપતિઓ એ રાજાની આજ્ઞા માન્ય કરતા. પોતાના પરાક્રમ વડે સર્વ શત્રુઓને તેણે છત્ર રહીત કર્યા હતા. કલ્પવૃક્ષ સદૃશ તે ભૂપતિને દાન એ લક્ષ્મીનું કેલિકાનન$ હતું. એ રાજાને ત્રણ ભુવનને વિષે આશ્ચર્યકારી અને શુદ્ધ કલાઓરૂપી કમલિનીમાં સૂર્ય સમાન રતિસાર નામે પુત્ર હતો. એ બાળક શિશુવયથીજ વિદ્યાવિલાસી હતો. ધર્મ અથવા નીતિ વિરૂદ્ધ કાર્ય કરવામાં તેની વૃત્તિ નિરૂધમી હતી. વિશ્વ મનોહર એવી તેની રૂપશ્રી, ધ્યાન કરવાથીજ પૂર્ણ થાય છે સર્વે મનોરથ જેના એવા

$ ક્રિડાવન.

દેવોને પણ અપ્રાપ્ત હતી. તે કુમારના નિર્દોષ ગુ-
ણોથી હર્ષ પામેલા મેદિનીપતિએ‡ પ્રસાદથી તેને
સ્વેચ્છાએ વિત્તવ્યય કરવાની છુટ આપી હતી.

એક દિવસ અંશુવડે* આવૃત્ત સૂર્યની જેમ ક-
લાવંત પુરૂષોએ વ્યાપ્ત અને પૌરજનોના નેત્રકમળ
ને પ્રિય એવો તે કુમાર નગરના મધ્ય ભાગમાં ક્રી-
ડા કરતો હતો; તેવામાં એક ચતુષ્પથને વિષે ચોત-
રફથી જોવાને માટે આતુર થયેલા સેંકડો વિચક્ષણ
પુરૂષોની મધ્યે, અગ્રભાગે ગ્રંથિ બાંધેલી એવી પ-
તાકાએ સહિત, એક પુરૂષને તેણે જોયો. એ પુ-
રૂષને જોઈ ચમત્કાર પામી કુમારે લોકોને પૂછવા-
થી એક જાણીતા પુરૂષે સમીપ આવી નીચે પ્રમા-
ણેનો વૃત્તાંત નિવેદન કર્યો—'હે કુમાર! આ કોઈ
ઉંચા કદવાળો પુરૂષ હસ્તનેવિષે ધ્વજા રાખી આ-
પણા નગર મધ્યે આજે પ્રાતઃકાળમાં કોઈ સ્થળે-
થી આવ્યો છે. એ પુરૂષની ધ્વજાએ ગ્રંથિ બાંધેલી
છે તેને જોઈને તેમાં શું વસ્તુ છે એ સંબંધી આ-
પણા નગરના ગુણસાગર પુરૂષોએ પુછવાથી તેણે
કહ્યું કે 'એ ગ્રંથિમાં વિદ્વજ્જનોએ પૂજિત અને

‡ રાજાએ * કિરણોવડે

ત્રણ લોકને હિતકારી એવો એક શ્લોક રત્ન છે; તે શ્લોકને કાર્યવશાત્ આજે હું લક્ષ સોના મોહોરના મૂલ્યથી વેચવા નીકળ્યો છું.' એ પુરૂષના એવા વચન શ્રવણ કરવાથી આશ્ચર્ય પામી નિર્મળ છે બુદ્ધિ જેની એવા પ્રજ્ઞ¶ પુરૂષો ત્યાં ઉપરા ઉપરી એકત્ર થયા, અને તેવા મહામૂલ્યવાળા શ્લોકનું અવલોકન કરવામાં ઉત્સુક થઈ, તે પુરૂષ પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા કે ગુપ્ત રહેલી વસ્તુના મૂલ્યની લક્ષ્મી વસ્તુ દ્રષ્ટિગત થયા શિવાય કેમ અપાય? ત્યારે તે પુરૂષે કહ્યું કે કોઈ સ્થળે એવા સભ્ય પુરૂષો મને ન મળ્યા કે જેઓ પ્રસ્તુત વસ્તુ છદ્માવસ્થામાં† છતાં તેને માટે આટલું દ્રવ્ય ખર્ચે. હે સજ્જનો! તમે આ મૂલ્યવાન્ વસ્તુને જોવા માગો છો, પણ જેના આસ્વાદન માત્રથી સર્વ રોગ નાશ પામે એવા અમૃતનો સ્વાદ પરીક્ષા કરવાને રોગી એવા અર્થી પુરૂષ પ્રત્યે કોણ વિક્રય કરનાર ફોગટ આપે? તેમજ હે દક્ષ પુરૂષો! જેના વાંચવા માત્રથી સંસારનો સાર પ્રાપ્ત થાય એવા અમૂલ્ય શ્લોકને હું મૂલ્ય વિના પરીક્ષા કરવા માટે વ્યર્થ કે-

¶ બુદ્ધિવાળા. † ગુપ્તસ્થિતિમાં.

મ બતાવું? તમે જેઓ બુદ્ધિવંત છો તેઓ શ્લોકને જોઈનેજ અર્થ જાણી લ્યો પછી હું તે શ્લોકને ક્યાં વિક્રય કરૂં? એ પ્રમાણે એ પુરૂષે કહ્યું એ. ટલે વિદ્વાન પંક્તિ તે શ્લોકને અવલોકન કરવાના ઉપાય વિષે ચિરકાળથી ધ્યાન કરે છે.

એ પ્રમાણેનો વૃત્તાંત સાંભળવાથી વિસ્મય યુક્ત અંતઃકરણવાળો એવો તે કુમાર પોતાના દયાળુ અને વિદ્વાન મિત્રોની સન્મુખ જોઈને બોલ્યો. 'વિદ્યાત્રયી¶ કરતાં પણ સુંદર એવી એ પુરૂષની ઉક્તિ અન્ય પુરૂષોને ગર્વ રહિત કરે છે અને અતુલ્ય મૂલ્યવાળી તે આપણને આનંદોત્પાદક છે. એવો એ પુરૂષ મનુષ્યને પ્રસન્ન કરનારા વાક્યો કહીને તે શ્લોક લક્ષ સોના મોહોરથી વિક્રય કરે છે તો તે ખરીદ કરવામાં કોણ ચતુર પુરૂષ ક્ષોભ પામે?' એ પ્રમાણે બોલી મિત્ર વૃંદોએ નંદિત$ એવો તે નૃપનંદન પ્રસન્ન થઈ જરા આગળ ચાલી તે શ્લોક વેચનાર પુરૂષ પ્રત્યે બોલ્યો. ' હે નરશ્રેષ્ટ ! તમારી ઈચ્છા પ્રમાણે સુવર્ણ મો-

---

¶ ધર્મ અર્થને કામ.
$ આનંદ પમાડેલો.

હાર લઇ એ સૂક્ત રત્ન* મને આપો અને પ-
છી તે રત્નના આકર સંબંધી યથાતથ્ય‡ વૃત્તાંત
નિવેદન કરો.

પછી પ્રીતિ રૂપી અમૃત સમુદ્રના તરંગની
પેઠે આચરણ કરનાર હાસ્યવાળો અને કુમારના
મુખરૂપી *માર્ત્તંડને વિષે કોક પક્ષી સમાન તે
શ્લોકનો વ્યાપારી બોલ્યો. "હે શ્રીમાન્! આ સૂ-
ક્ત રત્નની ઉત્પત્તિનો વૃત્તાંત સાંભળ–ઈંદ્ર નગરની
પ્રખ્યાતિને આહ્વાન કરનાર, લક્ષ્મીના મંદિર રૂ-
પ શ્રાવસ્તી નામે નગરી છે. હસ્તી જેમ પોતાના
સામર્થ્યને જાણે નહી તેમ પોતાની સમૃદ્ધિના
માપને નહિ જાણનાર એવો તે નગરીને વિષે
સુબંધુ નામે હું ધનાઢ્ય હતો. મારા ગૃહવિષે હય
હેષારવ મિષે આભૂષણોના શબ્દોને કરતી લક્ષ્મી
સાક્ષાત્ +નર્ત્તકીરૂપે નાચતી હતી. સદ્ભાગ્ય અને
વ્યવસાયરૂપી પાંખો વાળી મારી †વિભૂતિ સમુ-
દ્રને પાર ફરતી છતાં પણ વૃદ્ધિ પામતી હતી.
હું કોઈ એવા રાજા કે રંકને જાણતો નથી કે

* શ્લોક રત્ન. ‡ જેવું હોય તેવું. * સૂર્ય
+ નાટકણી. † સંપદા.

પૃથ્વીમાં જેણે મારૂં અધમર્ણત્વ* ધારણ નથી કર્યું. એવી રીતે હે રાજપુત્ર ! ચિરકાળ પર્યંત હું દૂહિતૃ, દૌહિત્ર, પુત્ર અને પૌત્રના સમુહે મ્હાલતો અત્યંત સમૃદ્ધિવાન્ રહ્યો. એક દિવસે મેં રાત્રી ના અવશેષ વખતે સ્વપ્નમાં વિભૂષણગણે શોભતી સુંદર સ્ત્રી મારા ગૃહમાંથી નીકળતી જોઈ. નિદ્રાને અંતે આ દુઃસ્વપ્ન જોઈ તેની શાંતિ વિષે વિચાર કરૂં છું તેવામાં મારા ઘરમાં જાણે મૂર્ત્તિમાન અભાગ્ય હોય તેવો ધુમાડો નીકળ્યો. પછી તરતજ મારા ભાગ્યનો ભંગ થવામાં કરેલી રચનાથી મો-ટા અભાગ્યનો જાણે પ્રતાપ હોય તેવો તેમાંથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થયો. એ પ્રમાણે અગ્નિ લાગવાથી સ્વજન વર્ગને બહાર કાઢી દ્રવ્ય સંગ્રહ ઉપર નિસ્પૃહચિત્તવાળો થઈ મમતા રહીત પુરૂષ જેમ સંસાર ત્યાગ કરે તેમ હું પણ ઘરમાંથી બહાર નિકળ્યો. તે સમયે અગ્નિથી દહન થતા મારા ઘરમાંથી પરોપકારી જનોએ જેજે દ્રવ્ય આકર્ષણ કર્યું તેતે ÷છલિ પુરૂષો વેગથી લઈને નાશી ગયા. મારા અભાગ્યના મંગલિક દીપ સદ્રશ તે અગ્નિવિષે

---

* દેવાદારપણું. ÷ ચોરીજનારાઓ.

મારા ઘોડાઓ વિગેરે પડી પંતગની જેવી રચના કરવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે અમૂલ્ય પદાર્થો સહીત ઘરને દહન થતું દેખી તેની વ્યથાએ મને મુર્છા પ્રાપ્ત થઇ એટલે લોકો ઘર ઓલવવાનું છોડી મારો પ્રતીકાર કરવામાં તત્પર થયા. એમ લોકોએ ઊપચાર વડે મને જ્યારે મુર્છા મુક્ત કર્યો ત્યારે મેં મારા સમગ્ર ગૃહને અગ્નિથી $ભસ્મસાત્ થયેલું જોયું. ઘર બળી જવાથી પરીજન વર્ગ બહાર નીકળેલો છે જેનો એવો હું જ્યારે મુર્છા રહિત થઈ વિચાર કરતો ઊભો ત્યારે લોકો મને આશ્વાસન આપવા લાગ્યા અને મારૂં સર્વસ્વ બળી ગયા છતાં પણ મને પુણ્યભાજન કહેવા લાગ્યા. પછી મારા ઘરમાં અગ્નિથી ગળીને સુવર્ણ વિગેરે જે પિંડાકાર થઈ ગયું હતું તે મારા લેણદાર વ્યાપારીઓએ થોડા ઘણા મૂલ્યથી ખરીદ કરી લીધું. ચોપડા બળી જવાથી જેઓની પાસે મારૂં લેણું હતું તેઓએ વારંવાર કહ્યા છતાં પણ આપ્યું નહિ. મેં જે દ્રવ્યના નિધાનો પૃથ્વીમાં રાખ્યા હતા તેનો તપાસ કર્યો તો ત્યાં જાણે મારા નિર્ભાગ્યરૂપી લ-

---

$ સર્વં ભસ્મમય.

તાના અંકુરો હોય તેવા સર્પના સમુહ જોવામાં આવ્યા. તેથી મારૂં દ્રવ્ય વ્યાપાર નિમિત્તે પરદેશમાં રોકાયેલું હતું, તથા મારા માણુસો દેશના બહોળા ભાગમાં વ્યાપારાર્થે ફરતા હતા તેના તરફથી ધન પ્રાપ્તિની આશા રાખી, બીજા ધનિક પુરૂષો પાસેથી કરજે દ્રવ્ય લઇ કુટંબની આજીવિકા ચલાવાનું ધાર્યું. પરંતુ મારા નિર્ભાગ્યરૂપી અંધકાર મય તે દિવસના અંત ભાગે પ્રદેશમાં મારી તરફથી વ્યાપાર માટે જે વણિક પુત્રો ગયા હતા તેને માર્ગમાં તસ્કરોએ લુંટી લીધા અને નૌકા રસ્તે જે સંપત્તિ ગઈ હતી તે જાણે મારા ભાગ્યના વિયોગરૂપી અગ્નિની જ્વાળાથી વ્યાકુળ થઈ હોય તેમ નાવ સાથે સમુદ્ર મધ્યે ડુબી ગઈ. હે રાજકુમારો એ વાર્તા સાંભળવાથી મારી અંતર્વૃત્તિ દુ:ખાર્ત્ત થઈ અને તે દિવસથી ઋણવાન્ થઈ ધનાઢય પુરૂષોથી ભય પામેલો હું કોઈ ઠેકાણે રતિ* પામ્યો નહિ. પછી એક દિવસ રાત્રે હવે મારા ઉત્તમર્ણો† મારી પાસે દ્રવ્ય માંગશે ત્યારે હું શું ઉત્તર આપીશ એવો વિ-

---

* સુખ. † લેણુદાર.

ચાર કરી દેશાંતર ગમનને માટે ઉત્સુક થયો. તે વખતે અશ્રુમિશ્ર દ્રષ્ટિએ, પુર્ણિમાના ચંદ્ર સરખું વદન છે જેનું એવી મારી સ્ત્રી જે નિદ્રામાં હતી તેને ગદ્દગદ્દ વાણીએ પુછીને, મારા મુગ્ધ કાંતિવાળા, નિદ્રાગ્રસ્ત અને નિર્દોષ બાળકોના મુખ ઉપર સજળ નેત્રો નાંખીને, હવે આવા બાળકોને ક્યાં અને ક્યારે જોઈશ એમ નિશ્વાસ નાંખતો, દુ:ખના સમુહરૂપ પાથેય‡ લઈને બાહુ એજ છે સહાયકારી જેને અને પગ એજ છે વાહન જેને એવો હું અર્ધ રાત્રીએ મંદમંદ ગતિએ ઘરથી બહાર નીકળ્યો. પરંતુ હે નૃપનંદના! શીઘ્રગતિએ ચાલવાના ચાતુર્યથી હું નગરની બહાર ગયો ત્યાં કોમળતાને લીધે અત્યંત ખેદ પામ્યો તેથી થાકીને ત્યાંજ બેસી શું કરવું તેનો વિચાર કરવા લાગ્યો.

અરે દૈવ! આ કેવો કોપ! મારી દશામાં કેવો ફેરફાર! થોડા દિવસ અગાઉ હું મોટો ધનાઢ્ય ગણાતો હતો તેને આજે આજીવીકા માટે વિચારો અરે! મારૂં સર્વસ્વ ગયું. ખરેખર એક

‡ભાતું.

સાથે મારા સમગ્ર પાપનો ઉદય થયો. પરંતુ હ-
વે મારે શું કરવું? પાસે એક દમડી પણ નથી.
દેશાંતર જવાને ગમન કરવાની શક્તિ નથી. ન-
ગરમાં જઉં તો લેણદારોનો ભય છે. આમ ઘણી
વારસુધી વિચાર કર્યો પણ મને કાંઈ માર્ગ સુજ્યો
નહિ. પ્રાંતે જેમ ઘણા અજ્ઞાની માણસો આચરણ
કરેછે તેમ કાયર અંતઃકરણવાળો થઈ સંપત્તિનો
ક્ષય થવાથી વિપત્તિથી બ્હીને પ્રાણ ત્યાગ કરવાનો
નિશ્ચય કર્યો; અને તરતજ ત્યાંથી ઉઠી નગરની
સમીપ રહેલ લીલાશૈલના* શિખર ઉપરથી
ઝંપાપાત ખાવા ત્યાં ગયો, દેહની સાથે દુઃખનો
નાશ કરવાને જેવો હું તે શિખર ઉપર આરૂઢ
થઈ ઝંપાપાતનો વિચાર કરૂં છું તેવામાં કોઈ ઠે-
કાણેથી એવી વાણી પ્રગટ થઈ કે 'હે મૂઢ! બા-
ળક જેમ ચિંતામણી રત્ન ફેંકી દે તેમ તું આ
પ્રૌઢ ભાગ્યોદયથી પ્રાપ્ત કરેલ મનુષ્ય ભવને વ્યા
ર્થે ત્યાગ ન કર. એવી વાણી શ્રવણ કરી દિશા
ઓમાં ચક્ષુપ્રક્ષેપ+ કર્યો પરંતુ કોઈ દ્રષ્ટિગત થ-
યું નહિ એટલે પુનઃ ઝંપાર્થે તત્પર થયો. તેવામાં

---

* ક્રિડા પર્વત. ÷ નેત્ર વડે જોયું.

પુનઃ ઉક્તિ થઈ 'હે મુગ્ધા ખેદનો ભેદ કરવાની બુદ્ધિથી પ્રાણનો ત્યાગ ન કર, કારણ કે અસંત શીતનો નાશ કરવાને કલ્પવૃક્ષને કોણ દહન કરે!

ફરી એવી વાણી સાંભળીને મેં ચોતરફ દ્રષ્ટિ ફેરવી, પાંચ સાત પગલા આગળ ચાલ્યો પરંતુ કોઇ દ્રષ્ટિએ પડયું નહિ એટલે મને આ ભ્રમ થાય છે એમ જાણી ઝંપાપાત કરવા તત્પર થયો. તરતજ આવી વાણી થઈ કે 'હે મુર્ખ! દુ:ખના દ્વેષથી અમૂલ્ય જીવિતવ્યનો ત્યાગ શામાટે કરે છે? એવો કોણ મુર્ખ હોય કે રજ ઉડવાના દ્વેષથી પૃથ્વી ઉપર અમૃત છાંટે?' એમ વારંવાર થતી વાણીની અવગણના કરીને 'મા' એવા શબ્દો વારંવાર સાંભળતાં છતાં પણ મેં ઝંપાપાત ખાધો. પરંતુ પાત સંવેગ* સાથેજ એવો મહાવાત$ પ્રગટ થયો કે હું નીચે પડવાનેબદલે પૃથ્વીના તેજ ભાગ ઉપર મૂર્છા ખાઈને પડયો. થોડીવાર પછી મૂર્છા રહિત થયો એટલે દ્રષ્ટિ ઉઘાડી નજર કરૂં છું તો મારા આત્માને તેજ પર્વત ઉપર જોયો અને એક તરફ કોઈ એક મુનિને જોયા. શું આ

---

* પડવાનો વેગ. $ મહોટો વાયુ.

સ્વપ્ન છે? શું આ ભ્રાંતિ છે? એમ વિસ્મય પામી મારા મનમાં તર્ક કરૂંછું એવામાં દયાસિંધુ એવા તે મુનિ અમૂલ્ય વાણીથી બોલ્યા–'મેં વારંવાર નિષેધ કર્યો તોપણ તું શામાટે વ્યર્થ મૃત્યુ અર્થે દોડે છે? દુ:ખનું ઔષધ મૃત્યુ ક્યાં છે? દુ:ખો તો આત્માના સહચારી છે. સુખ દુ:ખ પામવું એ પ્રાક્ કર્મનો* ઉદય છે. શું મૃત્યુ પામવાથી તારા તે કર્મનું નિવારણ થશે? એથી તો ઉલટા નવા કર્મ બંધાશે.' એવી રીતે મુનિએ કહ્યું એ-ટલે હું વિચારમાં પડ્યો તેવામાં તે મુનીશ્વર મા-રા મનના શોકને વિગલિત કરનાર એક શ્લોક કહી આકાશ તરફ ચાલ્યા ગયા. પોતાના શરીરની કાંતિથી સૂર્યના ઉદયને જેણે પુનરૂક્ત કર્યો છે એવા તે મુનિ અદ્રશ્ય થયા પછી હું વિચાર કરવા લા-ગ્યો કે નિશ્ચયે આ કોઈ સંસાર સમુદ્રથી તારનાર ચારણ મુનિ‡ મારા સુકૃતના ઉદયથી રાત્રીએ આ પર્વત ઉપર કાયોત્સર્ગે રહ્યા હતા. ખરેખર મુનિઓ પરોપકારીજ હોય છે; એ દયાળુ મુની-

* પૂર્વ ભવના કર્મ.

‡ આકાશગામી મુનિ.

શ્વેરેજ મને પર્વત ઉપરથી પડતો ધારણ કરી રાખ્યો અને આ અમૂલ્ય શ્લોકના દાનવડે સુનિવૃત્ત‡ કર્યો. એમ વિચાર કરી તે કરૂણાસિંધુ મુનિના ચરણ કમળથી અંકિત થયેલી પવિત્ર ભૂમિને વારંવાર નમસ્કાર કરીને તે શ્લોક રત્નના ધ્યાનરૂપી અમૃતપાને દુઃખ સમુદ્રનો છેદ કરતો હવો. પછી સર્વ મનુષ્યો નિદ્રાવશ હતા તેવા તે રાત્રીના અવશેષ વખતે અમંદ પગલે હું મારા ગૃહ પ્રત્યે આવ્યો. ત્યારથી તે મુનીંદ્રના દર્શન વડે અને શ્લોકના લાભથી વિપત્તિને પણ સંપત્તિ માની હું ગુણને અર્થે ધારવા લાગ્યો; મને સર્વ લક્ષ્મીથી ક્ષીણ થયેલ જાણી કેટલાએક દાક્ષિણ્ય દક્ષિત ધનાઢય લેણદારોએ તેઓના દ્રવ્યની મારી પાસે યાચના પણ ન કરી; અને કેટલાક લજ્જાવંત દેવાદારો પોતાની મેળે આવીને મારૂં લેણું દ્રવ્ય મને આપી ગયા. એ દ્રવ્ય મારા કુટંબી જનોના ભોજન આચ્છાદન માટે ઉપયોગી થયું. એ પ્રમાણે 'જેવું ભાવિ હશે તેવું બનશે' એવો નિશ્ચય કરી ધૈર્ય ધારણ કરી, વિપત્તિને ધાર-

‡ સારી રીતે નિવૃત્ત થયેલો.

ણુ કરનારી મારી પ્રિયાને પણ તે શ્લોકના સામર્થ્ય વડે મેં પ્રમોદિની† કરી.

સાંપ્રતકાળે તે મારી પ્રિયાના સહોદરનો વિવાહોત્સવ છે તેથી ઉત્સવ ઉપર ગમન કરવાને ઉત્સુક થયેલી તે મારી સમીપે આવીને ગદ્‌ગદ્ વાણીએ બોલી. 'હે સ્વામિ! મારે પહેરવાને પૂરાં આભૂષણો નથી, મનોહર ચીરો નથી, માર્ગમાં લઈ જવા યોગ્ય વાહનો નથી અને આપવા લાયક દ્રવ્ય પણ નથી, તેથી સુંદર શૃંગારને સજનારી, ઉત્તમ વાહનોમાં બેસનારી અને અદ્‌ભુત એવા ઘણા આપવા યોગ્ય દ્રવ્યાદિ લાવનારી મારી સહોદરીઓની સાથે હું ત્યાં જઇને આનંદ કેમ પામીશ? આ તે સમયે આત્માને અથવા તેથી પણ અધિક એવી કોઈ વસ્તુને વિક્રય કરી મારા માનનું રક્ષણ કરો. કેમકે સત્પુરૂષોને માન છે તે પોતાના આત્માથી પણ અધિક છે. માટે આ વખતે મારૂં માન પૂર્ણ નહિ થાય તો મારે મૃત્યુ જ શરણુ છે કારણ કે માનવંત લોકોને પોતાનું માન આત્માથી પણ દુઃત્યાજ્ય* છે.'

---

† હર્ષવાળી. * ન તજી શકાય તેવું.

સ્ત્રીઓની કસોટી આવે સમયે થાય છે. અ-
જ્ઞાની અને અર્ધદગ્ધ સ્ત્રીઓને આવો પ્રસંગ આવે
ત્યારે લુગડાં ઘરેણાંને માટે ઓછું આવ્યા વિના
રહેતું નથી. 'આપત્તિ કાળમાં બાંધવ અને મિત્ર-
ની પરીક્ષા થાય, તથા વૈભવ નાશ થયે સ્ત્રી અને
ચાકરની પરીક્ષા થાય.' એ વચન નીતિ શાસ્ત્રજ્ઞો-
નું અસત્ય નથી. દ્રવ્ય ક્ષય થયા છતાં પણ નિત્ય
સંતોષી રહે એવી સ્ત્રી વિરલજ હોય છે. જો સં-
પૂર્ણ જ્ઞાનરસનું પાન કર્યું હોય તોજ તેની તેવી
સ્વાભાવિક વૃત્તિઓનો નાશ થાય છે. મારી પ્રિયાના
આગ્રહી વચનો સાંભળી ઉપર પ્રમાણે વિચાર ક-
રતો હું શ્યામ મુખવાળો થયો. સ્ત્રીને શિખામણ
આપવી એ નિરર્થક લાગ્યું; તેમ તેની ઈચ્છા પૂ-
ર્ણ કરવાની શક્તિ પણ નહોતી. 'હવે શું કરવું?'
એ ચિંતામાં જડવત્ થઈ ગયો. ઘરમાં ચોતરફ
દ્રષ્ટિ કરી તો મારા દેહ શિવાય બીજી કોઈ પણ
ઉત્તમ વસ્તુ દ્રષ્ટિગત ન થઈ કે જેનો વિક્રય કર-
વાથી મૂલ્ય પ્રાપ્ત થાય. માટે હવે શું કરવું!
ક્યાં જવું! એ વિચારમાં મારૂં હૃદય દુઃખાર્ત્ત
થયું. પ્રાંતે વિપત્તિ સમયે સ્મરણીય તે શ્લોકનું

સ્મરણ કરી, કદાગ્રહ ગ્રસ્ત મહિલાને વિષે મોહિત અંતઃકરણવાળો થઇને ધન તૃષ્ણાથી સત્વવડે કાર્ય તત્વને તૃણ રૂપ ગણી, માતૃવત્ *અવિક્રેય એવા આ શ્લોકને અત્રે હું-"એમ અર્ધ બોલી તેના નેત્રો અશ્રુ જળથી ભરાઈ ગયા, વદન દુઃખાર્ત્ત થયું અને ગાત્રશિથિલ થયા. આગળ બોલવાને અશક્ત જણાયો એટલે નીચું મુખ કરીને મૌન રહ્યો પછી રાજકુમારે, તેણે અંગુલિના અગ્ર ભાગે સંજ્ઞા કરી, એટલે તે ગાંઠ છોડીને શ્લોક પત્રિકા પોતાના હસ્તમાં ગૃહણ કરી. ક્ષણ માત્ર પોતાના ગાત્રને સ્તંભ પાત્ર કરી ચિત્તમાં તે શ્લોકના અર્થનો આસ્વાદ લઈ ઉંચે સ્વરે આ પ્રમાણે બોલ્યો "હે ધીરપુરૂષો! સર્વ ઈંદ્રિયો રૂપીમાળાને તત્કાળ તમે તમારા શ્રવણ ઉપર ધરો, કારણ કે આ શ્લોક રાજાનો ત્યાં પ્રવેશ થાય છે. એમ કહી નીચેનો શ્લોક બોલ્યો.

कार्यःसंपादिनानंदः। पूर्वे पुण्य भिदे हि सा ॥
नैवापदि विषादस्तु। साहि प्राक् पाप पिष्टये॥

---

* નવેચવાયોગ્ય.

અર્થ—સંપત્તિમાં આનંદીત ન થવું કારણ કે સંપત્તિ એ પૂર્વ પૂણ્યનો ક્ષય કરનારી છે. અને આપત્તિમાં વિષાદ ન પામવો કારણ કે આપત્તિ એ પૂર્વ કૃત પાપનો ક્ષય કરનારી છે.

ખરેખર આ શ્લોક અમૂલ્ય ઉપદેશે ગર્ભિત છે. કારણ કે ઘણા મનુષ્યો સંપત્તિ પ્રાપ્ત થયે કોઈ અપૂર્વ આનંદના ભોક્તા થાય છે પરંતુ પૂર્વે ઉપાર્જન કરેલા શુભ કર્મોનું એ ફળ છે એવો લેશમાત્ર તેના -હૃદયમાં વિચાર આવતો નથી. એ સ્થિતિમાં, જે ધર્મના પ્રભાવથી એ અવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ છે તે ધર્મને તો તદન ભૂલી જાય છે. રાત્ર દિવસ વ્યવસાય કરી દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરવું એમાંજ મનુષ્ય ભવની સાર્થકતા જાણે છે. દ્રવ્યમદથી તેઓના ચિત્તમત્ત થઈ અનેક તરેહના મિથ્યાભિમાન ધરાવે છે. સંપત્તિ કોઈની અચળ રહેતી નથી, અસ્ત ત્યાં ઊદય અને સંપત્તિ ત્યાં વિપત્તિ આવ્યાજ કરે છે એવા શાસ્ત્રજ્ઞ પુરૂષોના વચનના દ્રષ્ટિગત થતા અનેક દ્રષ્ટાંતો તેના નેત્રો જોઈ શકતા નથી. પૂર્વે પૂણ્ય કર્યાથી સંપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે અને તે અવસ્થામાં પુનઃપૂણ્ય ઉ-

પાર્જનના કાર્ય થશે તોજ આગામી ભવમાં સુ-ખ પ્રાપ્ત થશે એવું શાસ્ત્રનું રહસ્ય તેને અરૂ-ચિ કર થાય છે. દયાસિંધુ, હિતકારી અને જ્ઞાની ગુરૂઓનો ‡અમલ, *પરિત્રાણપદ અને શાંતિકારક ઉપદેશ શ્રવણ કરવામાં તેઓના કર્ણ વિવર બંધ થઈ જાય છે. મોહ, મદ, અવિનય, લોભ, વિષ-ય વિગેરે દોષો તેને પ્રિયકર થાય છે. તેમજ વિપ-ત્તિ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે અજ્ઞાન દશામાં આવૃત થઈ અ-નેક જાતના દુર્ધ્યાનવડે અશુભ કર્મો ઉપાર્જન કરે છે. એવા ઘણા કાયર પુરૂષો આપણને દ્રષ્ટિ-ગત થાય છે કે જેઓ વિદ્વાન, ગુણી, પુખ્ત ઉં-મરના ગણાતા હોય છતાં પણ વિપત્તિથી વિહ્વળ થઈ જાય છે એટલુંજ નહિ પણ તેથી અકળા-ઈને પ્રાણ ત્યાગ કરવા સુધીનું ચિંતવન કરે છે. તેઓ સમજતા નથી કે વિપત્તિ એ પૂર્વે કરેલા અશુભ કર્મનો ક્ષય કરવાનું સાધન છે અને તે ભોગવ્યા શિવાય સિદ્ધિજ નથી. એ અવસ્થામાં દેહ અને ઇંદ્રિયો ઉપર મમતા ધારણ કરી મોહ જેમ નચાવે તેમ નાચે છે; પરંતુ જ્ઞાન રસનું પા-

---

* નિર્મળ. * શરણ કરવાના સ્થાનક રૂપ.

ન કરી હું દેહ અને ઇંદ્રિઓથી +વિરક્ત છું એ-
મ સમજી બાહ્ય ઉપાધિઓ સહન કરવામાં ધૈ-
ર્યતાનો મોટો ગુણ ધારણ કરતો નથી. એ પ્રમા-
ણે અજ્ઞાન રૂપી અંધકારમાં ઘેરાઈ ગયેલા અનેક
મનુષ્યો સંપતિ અને વિપત્તિનું સત્ય સ્વરૂપ જા-
ણ્યા શિવાય ભવ સમુદ્રમાં ભમ્યાજ કરે છે તેઓ-
ને આ શ્લોક સંપૂર્ણ બોધદાયક છે, હૃદયમાં જ-
ડી રાખવા લાયક છે અને નિત્ય ધ્યાન કરવા લાયક છે.

જ્યારે રતિસાર કુમારે એ શ્લોક વાંચ્યો ત્યારે
તે શ્લોકામૃતનું પાન કરનાર સર્વે મનુષ્યો પ્રીતિ-
થી જાણે નાચતા હોય તેવા દેખાવા લાગ્યા, ક-
ર્ણને આશ્રય કરી રહેલા તેઓના મુકુટો કંપવા
લાગ્યા, અને વિદ્વાન લોકો પ્રીતિના ગૌરવથી ઉ-
જ્વળ થયા. પછી રતિસાર કુમારે મધુસદૃશ મ-
ધુરવાણીથી તે સુબંધુ પ્રત્યે કહ્યું કે સુબંધુ!ત-
મે કોઈ મારા પુર્વ જન્મના બંધુ છો. કારણ કે,
તમે આ શ્લોકામૃતનું પાન કરવામાં ભાગ આપી,
મારી વંચના નથી કરી. હવે અહીં *હરિ, †ક-
રિ, સુવર્ણ અને રત્નાદિ જે કાંઈ છે તેમાંથી ઈ-

+ જૂદો. *અશ્વ. † હસ્તી.

ચ્છા પ્રમાણે તમે ગ્રહણ કરો. એમ કહી મનો-
હર વસ્ત્રો, સુંદર આભૂષણો, રત્નો અને હાથી-
ઓની પંક્તિ આપીને તેને સ્વદેશ તરફ વિદાય
કર્યો. પછી દીન અને ગુણલીન પુરૂષોને હર્ષવડે
દાન આપી નૃપનંદને તે શ્લોકનો પ્રવેશોત્સવ કર્યો
અને આખો દિવસ ‡ઊંન્નિદ્ર કવીંદ્રોની ક્રીડામાં નિ-
ર્ગમન કરી રાત્રી સમયે રાજાની સેવા માટે ગયો.
તે સમયે રાજ્ય ખર્ચના ઉપરી અધિકારીએ આ-
વીને ચિત્તમાં ચમત્કાર પમાડે તેવો કુમારે કરેલો
દ્રવ્યનો વ્યય નિવેદન કર્યો.

વ્યય નિયોગી+ પુરૂષના મુખથી કુમારનો અ-
ઘટીત વ્યય શ્રવણ કરી પૃથ્વીપતિએ ક્રોધથી કુ-
માર તરફ જોઇને કહ્યું 'હે મુગ્ધ ! પ્રભુતાના પ્રાણ
સમાન વૈભવનો† આવી રીતે કેમ ત્યાગ કરે છે?
ગરિષ્ટ* કાવ્યોના આકારરૂપ ઉત્કૃષ્ટ કવિઓ પણ
ભોજન અને આચ્છાદન× આપવાથી નમ્ર થ-
ઈ સ્વાધીન થાય છે તો ઊન્મેષ માત્રમાં જેની
વ્યવસ્થિતિ છે એવા આ શ્લોકને તેં લક્ષ સુવર્ણ

---

‡ મોટા કવીશ્વરો. + રાજ્ય ખર્ચનો હિસાબ
રાખનાર. † દ્રવ્યનો. * શ્રેષ્ટ. × વસ્ત્ર.

મહોરથી અંગીકાર કર્યો એ કેવું અયોગ્ય કર્યું ! જે દ્રવ્ય આ લોક અને પરલોકને વિષે આનંદકારિ એવા કામ અને ધર્મનું બીજરૂપ છે તેને સ્પષ્ટ બોધવાળો કોણ પુરૂષ તૃણની પેઠે છોડી દે ! કળા, વિક્રમ અને બુદ્ધિથી પણ અસાધ્ય કાર્યોને જે દ્રવ્ય પલકમાત્રમાં સાધે છે તેને અપજ્ઞાનરૂપી કૂવામાં કોણ નાંખે ? કૃપણ એવો દ્રવ્યવાન પણ વિત્તના યોગથી મહત્ પુરૂષોને સેવ્ય થાય છે; કારણ કે સુવર્ણ પર્વતને ઊત્કૃષ્ટ દેવતાઓ પણ સદૈવ નથી સેવતા ? ગુણી અને રાગી પુરૂષ હોય પરંતુ લક્ષ્મી ક્ષીણ થયે આશ્રિત લોકો, નિશિસમયે શોભા રહીત કમલ સમુહને ભ્રમરાઓ જેમ ત્યાગ કરે છે, તેમ તેને છોડી દે છે. આવા વિચાર કરીનેજ મનુષ્યો પોતાને દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાના સંશયમાં નથી નાંખતા ? તારા જેવો મૂર્ખ પઇ બીજો કોણ પુરૂષ આવી રીતે લક્ષ્મીનો વ્યયકરે?"

પિતાના એવા વચન સાંભળી પુણ્યરૂપી વનને વિષે આમ્રવૃક્ષ સરખો તે કુમાર પુંસ્કોકિલના આલાપ જેવી વાણી બોલ્યો–"પિતાજી ! સેંકડો વિદ્વાનોમાં પણ સત્કાવ્યની પ્રાપ્તિ કોઇ વિદ્વાન પા-

સેથીજ થાય છે, કારણ કે હીરાની ખાણમાંથી પણ શ્રેષ્ટ હીરો પુણ્ય રહીત માણસ મેળવી શકતો નથી. ધર્મનું ઊત્પત્તિ કારણ શ્રદ્ધા છે, કામનું ઊત્પત્તિ કારણ પ્રીતિ છે અને તે કર્મમાં ચપળ લક્ષ્મી દાસી સમાન છે તો તેને વિષે કોણ સમજુ પુરૂષ આસક્ત થાય? કળા, શૌર્ય અને બુદ્ધિ દ્રવ્યને લીલામાત્રમાં સાધે છે તો એવા દ્રવ્યને અસાધ્યનું સાધક કયો વિદ્વાન કહેશે? જ્ઞાની લોકો જે દ્રવ્યને અજ્ઞાનકૂપ કહે છે તેમાંથી બહાર કાઢવાને અશક્ય એવા આત્માને તૃષ્ણાથી કોણ દક્ષ પુરૂષ તેમાં નાંખે? નિર્ગ્રંથ, વિરક્ત અને નિર્ગુણ એવા યતિઓ જેનાથી સેવ્ય થાય છે તેવા જ્ઞાનને ઉપાર્જન કરવામાં વિદ્વાનો પણ મહત્ પ્રયત્ન આદરે છે. એવો કોણ પુરૂષ જગતને વિષે છે કે જેનો લક્ષ્મીએ આલિંગન દઈને ત્યાગ કર્યો નહી હોય? લક્ષ્મીથીજ ઘણા દોષો પ્રગટ થાય છે અને તેજ દોષોનું ઊન્મુલન કરવામાં જ્ઞાન એજ સાધનભૂત છે એ વિષે કોણ સત્પુરૂષ ના પાડશે? માટે એવા અનાદર કરવા યોગ્ય અસંખ્ય દ્રવ્યો ખરચીને ઘણો પ્રયત્ન કરે ત્યારેજ આદરવા યોગ્ય

એવા જ્ઞાનનો લેશ માત્ર મળે છે"

આવો ઊત્કટ ઊત્તર આપી પુત્ર વિરામ પામ્યો. ભૂપતિએ ક્રોધથી અતિ રૂક્ષદ્રષ્ટિ કરીને કાંઈ પણ ઊત્તર આપ્યો નહિ. પછી રાજ્ય સભામાંથી કુમાર ઊઠયો અને પોતાનો પરાભવ થયેલો સમજી દેશાંતર ગમનના ધ્યાનમાં તત્પર થયો. પછી સર્વ પરીજનોને સૂતા મૂકી, કમલવૃંદને સૂતું મુકી આકાશમાંથી સૂર્ય અન્ય દેશ તરફ જવા નીકળે તેમ કુમાર નગરમાંથી દેશાંતર ગમન માટે બહાર નીકળ્યો. નિરંતર અશ્વોની કસરતનો અભ્યાસ હતો તેથી ચાલવાનો શ્રમ તેને બીલકુલ જણાયો નહીં. અખંડ પ્રયાણે ચાલતાં તેણે ઘણી પૃથ્વી ઊલ્લંઘન કરી. માર્ગમાં મોટા અરણ્યોને વિષે ચાલતાં રાત્રીએ તેના તેજસ્વીપણાને લીધે જ્વલતા અગ્નિની બુદ્ધિથી શીકારી પ્રાણીઓ પણ કોઈ ઠેકાણે તેની સમીપે આવી શકતા ન હતા. આ કોઈ પુરૂષ નથી પણ પુરૂષ રૂપે કોઈ દેવ ક્રીડા કરે છે એમ ધારી ચોર લોકો પણ તેનો પરાભવ કરી શક્યા નહી. પુણ્યશાળી પુરૂષને કોઈ સ્થાન અગમ્ય નથી. પુ-

ળના યોગથી તેને હજારો મનુષ્યથી વસતું નગર અને શીકારી પ્રાણીઓથી પરિપૂર્ણ અરણ્ય બંને સમાનજ છે. એવી રીતે પરાક્રમી પુરૂષોમાં અ-ગ્રેસર અને જેણે ત્રણ દિવસથી આહાર પણ કર્યો ન હતો એવો તે રતિસાર કુમાર ચોથે દિવસે શ્રા-વસ્તી નગરીને પરીસરે પહોંચ્યો. એ સમયે મ-ધ્યાન્હકાળ થયો હતો તેથી સૂર્યની કાંતિથી ગ્લા-નિ પામ્યો, અને તે સ્થળે એક કામદેવનું મંદિર હતું તેમાં તેણે વિશ્રામ કર્યો. એ મંદિરમાં એક સ્ત્રી પૂજારી હતી તેણીએ, કુંવરને જોઇ 'આ કોઈ ઉજ્વળ તેજસ્વી પુરૂષ છે પરંતુ સાધારણ માણસ નથી ' એમ ધારી, વેગથી બહાર આવી શુદ્ધ જળ પાત્ર ભરી લાવી કુંવર પ્રત્યે કહ્યું ' હે વીર નર-કુંજર ! આ જળ સફળ કરો. ' પછી પ્રસન્ન થઈ કુમારે સંસારમાં ભ્રમણ કરી શ્રાંત થયેલ પુરૂષ જેમ તીર્થંકર ભગવંતની દેશનાનું પાન કરે તેમ તે મધુર જળનું પાન કર્યું. તેવામાં હર્ષથી વાચાળ થયેલી કોયલોના સમુહ જેવો ગાયનનો શબ્દ સાં-ભળી 'અહી શું છે? ' એમ કુમારે તે દેવ પૂજ-કાને પુછ્યું. તેણીએ કહ્યું-' આ શ્રાવસ્તી નામે

નગરી છે. આ નગરને વિષે રાજગૌરવ અને કી-
ર્ત્તિનું સ્થાન તથા શત્રુરૂપી હસ્તિઓમાં કેશરીસિંહ
સમાન એવો કૃપનામે રાજા છે. એ રાજાને મૃગ
બાળકના સરખા નેત્રવાળી, સૌભાગ્ય રૂપી વૃક્ષની
મંજરી જેવી, અધિક કાંતિવાળી સૌભાગ્યમં-
જરી નામે એક પુત્રી છે. જે દેવતાઓએ સુંદર
સ્વરૂપની અમૃત કુપિકા જેવી તે સ્ત્રી દીઠી નથી
તે અમૃતભોજી દેવતાઓના ચક્ષુ વ્યર્થ નિમેષ
રહીત થયા છે. પુણ્યના સર્વસ્વરૂપ તે કન્યા ર-
ત્નને બાલ્યાવસ્થા રૂપી પહેરેગીરે હમણા યૌવના
વસ્થાને સોંપ્યું છે. એ સૌભાગ્યમંજરીને કળાથી
મનોહર અને તુલ્ય યૌવનવાળી, ધીરનામે મંત્રીની
અને ધન્યનામે શેઠની, બે કન્યાઓ સખીઓ છે.
રાજપુત્રીના રૂપમાં ધુણાક્ષર ન્યાય થયો જાણી
શિલ્પ સિદ્ધિની પરીક્ષાર્થેજ જાણે વિધિએ તે બંનેને
બનાવી હોય, એવી તે અદ્ભુત રૂપવાળી છે.
પ્રિયંવદા અને સુતારા નામની તે બંને સખીઓ
સર્વ કર્મને વિષે રાજપુત્રીની સહચરી છે. જેમ ર-
તિ અને કાંતિ લક્ષ્મીનો ત્યાગ કરતી નથી તેમ
તે બંને સખીઓ રાજપુત્રીથી છુટી પડતી નથી.

તે ત્રણે કન્યાઓ ત્રૈલોક્યની સુંદરીઓની રૂપ સંપત્તિની જાણે અધિષ્ટાયિકા હોય તેમ સર્વ કળાઓને વિષે કુશળતા પામી છે. તેઓ નિરંતર અહીં કામદેવની પૂજા કરવાને માટે આવે છે; તેના પરિવારની પ્રમદાઓનો આ શબ્દ સંભળાય છે."

એ પ્રમાણે એ દેવ પૂજીકા બોલી રહી એટલે કુમારે વક્રતાથી ચંચળ જેમના નેત્ર છે એવી અને કામદેવને સંતોષ કરનારી તે સુંદર સ્ત્રીઓને જોઈ તેમાં તે ત્રણ સ્ત્રીઓ નરવિમાનમાં* બેઠી હતી તે જાણે અનંગ ભૂપતિની પ્રત્યક્ષ ત્રણ શક્તિઓ+ હોય તેવી જણાતી હતી. યુવાન પુરૂષોના મનરૂપી વનને દહન કરતો અને કનક સરખો ઉજવળ એવો જાણે કામદેવ રૂપી દાવાનળ હોય તેમ તે સ્ત્રી સમુહ મંદમંદ ચાલ્યો આવતો હતો. પુરૂષોના હૃદયમાં મોહમય રાત્રીને પ્રકાશ કરનાર નિશાનાથ‡ સમાન કીર્ણોવાળા મુખવડે શોભતી, વિવેકરૂપી પુષ્પોમાં લીન થયેલ સત્પુરૂષોના મનરૂપી ભ્રમરાઓને આકર્ષણ કરના-

---

* પાલખી. મ્યાનો. + પ્રભુશક્તિ, મંત્રશક્તિ અને ઉત્સાહશક્તિ. ‡ ચંદ્ર.

શા નેત્ર કમળવડે સંસાર સમુદ્રને શોભાવતી, મુનિ-
વરોના જાતિથી પ્રાપ્ત થયેલ ઉજ્વળ યશને મલીન
કરનાર કામદેવની દીપિકાની ઉપમાવાળા શરીર
તેજવડે અદ્‌ભૂત જણાતી તે ત્રણે કન્યાને સમીપ
આવતી જોઈ કુમાર કામવશ થઈ જુદીજ જાતના
વિકાર અનુભવવા લાગ્યો. તે કન્યાઓ પણ સું-
દર કાંતિરૂપ ચક્રવાળા એ †નરશક્રને જોઈ આ
શ્ચર્ય પામી સ્મિત સૂચિત વચનો પરસ્પર બોલવા
લાગી. અહો આ પુરૂષ કોણ હશે? શું આપણી ભક્તિ
ના ગુણવડે પ્રસન્ન થઈ કામદેવ પોતે પ્રાસાદમાં
થી નીકળીને આપણો માર્ગ શોધતા હશે? શું સું-
દર પ્રિયાના લોભમાં બુદ્ધિ લુબ્ધ થવાથી કોઈ દે-
વતા કામદેવની સેવા કરવા આવેલ હશે? અથવા
આપણને વરદાન આપવાની ઈચ્છાથી કામદેવે પો-
તાથી અધિક તેજવાળા આ નવીન મનુષ્યને અ-
ત્રે આણ્યો હશે? એમ યુક્તિ યુક્ત વચનો કહેતી
તે ત્રણે સખીઓ કુમારમાં દ્રષ્ટિલીન કરી તેના
દર્શનનું પાન કરવાથી પોતાને ધન્ય માનતી નર
વિમાનમાંથી ઉતરી. વસ્ત્રવડે આચ્છાદિત છતાં પ-

† મનુષ્યમાં ઈંદ્ર તૂલ્ય.

ણુ વારંવાર પોતાના અંગોપાંગને ઢાંકતી અને સ્ખલના પામતા મંદમંદ કોમળ પગલા મુકતી તે સ્ત્રીઓ મંદિરના મધ્ય ભાગમાં આવી. કુમારના મુખને વારંવાર અવલોકન કરવાની ઈચ્છા, લજ્જાને લીધે પૂર્ણ ન થઈ શકવાથી તેઓ નેત્રના ખુણાવડે જોવાનું આરંભ મંગલ કરવા લાગી; તે સમયે 'તમે આવું સુંદર સ્વરૂપ કોઈ ઠેકાણે સાંભળ્યું છે' એમ પુછવાને જાણે તેની દ્રષ્ટિ કર્ણ સમીપ આવી હોય તેવો દેખાવ જણાતો હતો. મદનવિકારથી એને પ્રસ્વેદ થવા લાગ્યો. કામબાણના પ્રહારથી અકળાતી, સ્પર્શ કરવાના લોભથી મુંઝાતી, અને ચિત્તવૃત્તિ પરાધીન થયાથી ચાલવામાં વારંવાર સ્ખલના પામતી તે સ્ત્રીઓ આગળ ચાલી. એ પ્રમાણે જોવાથીજ +મન્મથને સ્વાધીન થયેલી તે સુંદરીઓનો પોતાના-હૃદયમાં પ્રવેશોત્સવ કરવાને કુમારે પણ નીલ કમલોની માલાના તોરણ જેવી દ્રષ્ટિ, ભાવ સહીત તેને આપી. મહત્ પ્રયત્ને કૂમારના દ્રષ્ટિ માર્ગનું ઉલ્લંઘન કરી તેને આધીન હૃદયવાળી ત્રણે સખીઓ દેવળના અં-

---

+ કામદેવ

ઃભાગમાં પહોંચી તે સમયે વિરહના ભયથી રાજપુત્રીએ એકાંતમાં પોતાની સખીઓને આનંદ પૂર્વક કહ્યું—'બાળપણાથી આરંભીને પ્રગુણ પ્રેમ ગુણના બંધનથી બંધાયેલું આપણું મન કોઈ સમયે પણ ભિન્ન થયું નથી. પરંતુ હવે ભિન્ન ભિન્ન જ્ઞાતિના આપણા પિતા ભિન્ન ભિન્ન જાતિવાળા પતિસાથે આપણું પાણિગ્રહણ કરાવશે ત્યારે આવી રીતે અરસ્પરસના સ્નેહથી આપણે અન્યો અન્ય કેવી રીતે ભેટી શકશુ? માટે જો તમારા હૃદયમાં અવિયોગની ધારણા હોયતો, નેત્રને અમૃતના સિંચનરૂપ આ કુમાર એક આપણો પ્રિયપતિ થાઓ! તેથી આજ રાત્રીએ સમસ્ત લોકોની †અસમક્ષ આવીને વિયોગ થવાના ભયથી આપણે આતું પાણિગ્રહણ કરીએ." એ પ્રમાણે બોલી સખીઓના પ્રતિ ઉત્તરને માટે આકુળ -હૃદયવાળી સૌભાગ્યમંજરી મૌન રહી એટલે પ્રિયવંદા બોલી, 'બ્હેન! આપણા પ્રિય સખીપણાના શ્રેયના સપથ* ખાઈને કહું છું કે તેં કહ્યું તેમજ મારા મનમાં હતુ" એવીજ રીતે સુતારાના મુખ-

†પ્રચ્છન્ન *સોગન, સમ.

માંથી પણ શબ્દો નીકળ્યા તે જાણે તેના વદનરૂપી ગુફામાંથી પ્રિયંવદાના બોલવાનો પ્રતિ શબ્દ$ નીકળ્યો હોય તેવા જણાવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે પરસ્પર વાર્તારૂપી અમૃતવડે વ્યાપ્ત થયેલી તે ત્રણે સખીઓ પોતાના નિર્મળ મનથી કામદેવની પૂજા કરવા લાગી. પૂજા કરી રહ્યા પછી બહાર આવી કામદેવની સ્તુતિના મિષથી કુમારને ઉદ્દેશીને તે સુકુમાર સ્ત્રીઓ મધુરવાણીથી બોલી. 'હે નાથ ! અમારૂં મન જેમ તમારે વિષે સ્થિર છે તેમ તમારે અહર્નિશ આ મંદિરમાં સ્થિર રહેવું.' આવી તેઓની બોલવાની યુક્તિથી વિચક્ષણ કુમાર પોતાને આજે રાત્રીએ આ પ્રાસાદમાંજ રહેવાનું આ કન્યાઓ કહે છે એમ સમજ્યો.

પછી મદન વિડંબનાથી પરવશ થયેલી તે કુમારીઓ, પોતાના હૃદયને વિષે પ્રદિપ્ત કામાગ્નિથી પકવ થયેલા રાગ રસવડે ચિત્રની જેમ કુમારને ચિત્તરૂપી ફલકમાં‡ ચીતરી, કામદેવની અર્ચાને વિષે કરેલી ચારૂતા અને દીપની શોભા જોવાના મિષથી વારંવાર પોતાના નેત્રોને પાછળ નાંખતી

$ પડછંદો. પડઘો. ‡ પાટીઆમાં.

ચાલી ગઈ. તે સમયથી અધિક ઊજ્વળતાને ધારણ કરનારા હાર, માર‡ અને કુમાર તેના હૃદયમાં રહીને બાળવા લાગ્યા. કુમારપણ અનંગના અનુલ્લંઘનીય શાસનને તાબે થઈ દુર્નિવાર્ય મોહાવસ્થાને અનુભવતો ચીરકાળ પર્યંત ત્યાંજ બેસી રહ્યો. પછી આ મનોહર પુરૂષ કામદેવનો કોઈ ભક્ત છે એમ જાણી દેવ પૂજિકાએ આવીને તેને કામદેવની પ્રસાદીના મોદક આપ્યા. કુમારપણ ચાર દિવસની ક્ષુધાને તે મોદકથી તૃપ્તિ પમાડી કામદેવની પ્રસાદીના બાકી રહેલા તાંબુલ, પુષ્પ અને ચંદનના વિલેપનને ધારણ કરી સાક્ષાત મન્મથ હોય તેવો શોભવા લાગ્યો. પછી કુમાર અને તે સુંદરીઓના દ્રષ્ટિ પ્રભા મંડળથી જાણે ન્યુન થયો હોય તેવો સૂર્ય પશ્ચિમગિરિના તટ ઉપર ગયો; તે જાણે તેઓના હૃદયને વિષે પ્રગટ થયેલા ઊત્કટ કામ તાપથી પરાભવ પામી લજ્જાથી દૂર ગયો હોય તેમ જણાતો હતો. પછી સંધ્યાના *અભ્ર સમુહના મિષથી આકાશ સુધી પહોંચેલો તેઓનો રાગરૂપી સમુદ્ર રાત્રીના આરંભમાં વૃદ્ધિ

---

‡ કામદેવ. * વાદળું

પામવા લાગ્યો; અને તેઓના શરીરને વિષે જ્વ-
લાવમાન અનંગ રૂપી દાવાનળમાંથી ઉત્પન્ન થ-
યેલા ઘણા ધૂમ્ર હોય તેવા અંધકાર સમુહથી
આકાશ પુરાઈ ગયું.

પછી જ્યારે પૌરજનોની ઇંદ્રિય વૃત્તિ નિદ્રા-
માં લીન થઈ તેવે અર્ધ રાત્રી સમયે એ ત્રણે
સખીઓ પોતાના આભરણોને શબ્દ રહિત કરી
પાણીગ્રહણના ઉપકરણો સાથે લઇ કામદેવના મં
દિર તરફ ચાલી. ત્યાં તેઓ કે જેમના હૃદયો 'તે
સ્ત્રીઓ અહિં આવશે કે નહીં' 'તે કુમાર ત્યાં
હશે કે નહિં' એમ પરસ્પર ચિંતાથી આકુળ થ-
યા હતા તે હર્ષ સાથે મળ્યા. પછી તેઓએ
આનંદથી ત્યાં અગ્નિ જ્વલાયમાન કર્યો, તે જાણે
અગ્નિના મિષે પોતાના હૃદયમાંથી વિરહને
બહાર કાઢ્યો હોય તેવો જણાતો હતો. સંસાર
સમુદ્રના ફીણના જથ્થા જેવી કાંતિને ધારણ કર-
નાર બન્ને વસ્ત્રોને પ્રેમના ઉત્કર્ષ સાથે ધારણ કર્યા.
કંદર્પલતાના ફળ જેવા સુંદર *મદન ફળો તે-
ઓએ હર્ષ સહીત પોતાના હસ્તો ઉપર બાંધ્યા:

* મીંઢોળ.

અને પછી વિયોગરૂપી સમુદ્રમાં ડૂબતી અને એ પ્રમાણે પાણીગ્રહણના સાધનવાળી તે ત્રણ કન્યાઓનું રાજપુત્રે ઉત્સાહ સહીત પાણિગ્રહણ કર્યું. પછી જીવ્હારૂપી અમૃતવલ્લીના પુષ્પરૂપ, સુંદર વર્ણોવાળી, અને માધુર્યને છાડનારી કથાઓ પરસ્પર તેઓના કર્ણને આભૂષણરૂપ થઈ. જ્યારે રાત્રી પ્રભાતમિશ્ર થવા લાગી ત્યારે તે સ્ત્રીઓ કુમાર પાસેથી રજા લઈ પોતપોતાના સ્થાન પ્રત્યે જઈ પોયણીઓની પેઠે શયન કરી ગઈ. પુનઃ સૂર્ય ઉદય પામશે એવા ભયથી કમલ સમુહમાંથી પલાયન થયેલી નિદ્રાએ કુમારના નેત્ર કમળમાં વિશ્રામ કર્યો

પછી જ્યારે દ્રષ્ટિગત થઈને નાશ પામેલી સંધ્યાના દ્રષ્ટાંતથી પોતાના દેહને નાશવંત માની બુદ્ધિવંત પુરૂષો ધર્મધ્યાન કરવા લાગ્યા; જ્યારે પોયણામાં ક્ષણ વારમાં ક્ષીણ થઈ ગયેલી શોભાને જોઈ લક્ષ્મીની ચપળતા જાણી -હૃદયમાં સંતોષ ધારણ કરી વિદ્વાન પુરૂષો દાન કરવા લાગ્યા; 'જેનો સંયોગ થાય તેનો અંતે વિયોગ છેજ' એવું દ્રઢ ઠસાવનારા ચક્રવાક પક્ષીઓને જોઈ સાધુ

પુરૂષો જ્યારે ધર્મદેશના આપવા લાગ્યા; સુપ્ત* મનુષ્યને પણ મારી પેઠે સમય આવે ત્યારે લક્ષ્મી સ્વયમેવ પ્રાપ્ત થાય છે માટે લક્ષ્મીને અર્થે ક્લેશ કરવો નહિ એમ ભ્રમરાઓના શબ્દથી કમળ કહેતા હોય એવું જ્યારે જણાવા લાગ્યું; પોતાના ચરણ+ ન્યાસથી પૃથ્વીને પવિત્ર કરી તીર્થંકર જેમ વિશ્વના દુષ્કૃત્યનું આકર્ષણ કરે છે તેમ સૂર્યે જ્યારે જગતના અંધકારનું આકર્ષણ કર્યું; જ્ઞાન એજ સર્વ સિદ્ધિનું મૂળ છે એમ જાણી જ્ઞાનાર્થી પુરૂષો જ્યારે અભ્યાસ કરવામાં રક્ત થયા; એવો જ્યારે પ્રભાત સમય થયો ત્યારે ભય પામેલા કંચુકીએ ÷ આવીને નૃપતિને નિવેદન કર્યું કે 'સૌભાગ્યમંજરી હજુ સુધી આજ નિદ્રાવશ છે અને તે વિવાહના ચિન્હોએ યુક્ત છે.' તેજ સમયે મંત્રીએ અને શ્રેષ્ટિએ પણ આવીને 'આજ રાત્રીએ અદ્રશ્યપણે કોઈએ આવી અમારી કન્યાને પરણી લીધી' એમ ભૂપતિને વિજ્ઞપ્તિ કરી. એવું સાંભળી રાજા વિચારમાં પડચો અને અહીં આવી, આવી નિવિડ વિડંબના કોણે કરી એવા કો-

* સુતેલા. + પાદસ્થાપન. ÷ પ્રતિહારી.

પથી આકુળ થયો, તેવામાં કોઈ પુરૂષે આવી જાણ કર્યું કે 'આજે કામદેવના મંદિરમાં અનુપમ કાંતિવાળો અને પાણિગ્રહણના વેષવાળો કોઈ પ્રવાસી પુરૂષ સુતેલો છે.' તરતજ ક્રોધાકુળ રાજાએ કોટવાળને બોલાવીને હુકમ કર્યો કે 'અપરાધના સમુદ્રરૂપ તે પુરૂષને અત્રે જલદી બાંધી લાવો.'

રાજાની આજ્ઞાથી કોટવાળ સત્વર ત્યાં ગયો અને તે તેજસ્વી અને બળવાન્ કુમારને જોઈ ભય પામી પાછો આવી રાજાને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે—'સ્વામિન્! એ કોઈ ઉત્તમ પુરૂષ જણાય છે. વિસ્તારવાળી દ્રષ્ટિથી ત્રણ જગતને તેણે તૃણવત્ કરેલું છે. દ્વાદશાર્ક‡ જેવી તેની કાંતિ છે. તેનું રૂપ એવું નિરૂપમ છે કે તે રૂપને જોઈ દેવતાઓનું મન પણ સ્ત્રીપણાની ઇચ્છા કરે છે. એવી તેની કાંતિ, એવો દ્રષ્ટિનો ઉલ્લાસ અને એવી સુંદર આકૃતિથી ઈંદ્રના મનને પણ માન્ય થઇ પડે એવો તે પુરૂષ છે; તેથી હું ધારૂં છું કે એ કોઈ સામાન્ય માણસ નથી. તે એકાકી છે અને હું ઉત્કટ પાયદળવાળો છું તોપણ તૃણનો સમુહ જેમ અગ્નિ કણને

‡ બારસૂર્ય.

પકડી શકે નહી તેમ તેને પકડવા હું સમર્થ નથી.'

એવી તેની ઉક્તિથી અત્યંત અમર્ષને† ધારણ કરનાર તે નૃપતિએ, તેને પકડવા માટે, તત્કાળ ઘણા વીર પુરૂષોની સેના સંયુક્ત સેનાપતિને મોકલ્યો. પાયદળ, રથ અને ઘોડાની સેનાવડે ચક્રધારાની જેમ ચોતરફ વીંટાયેલો તે સેનાપતિ હસ્તમાં ખડ્ગ ધારણ કરી વીર રસ સહિત જેમ મોટો દુર્ગ* જીતવા જતો હોય તેમ ચાલ્યો. ઘણા માણસોએ અગાઉથી જઇને કહ્યું કે 'રાજાએ તમને પકડવા આ મોટું સૈન્ય મોકલ્યું છે.' તોપણ ‡નરોત્તંસ એવા તે કુમારનું એક રોમ પણ કંપાયમાન થયું નહિ. પછી દર્પને ધારણ કરનારા સેનાના શૂરવીર પુરૂષોએ ક્રુર કર્મોથી આત્મા જેમ અંવેષ્ટિત થાય તેમ કામદેવના મંદિરને વીંટી લીધું. ઉંચા નીંચા મસ્તક કરનારા અને ક્રોધથી રક્ત મુખવાળા શૂર પુરૂષોએ કાકીડાઓ જેમ સૂર્યને જોવે તેમ તે કુમારને જોયો. જોઇને એને પકડો પકડો એવી કોપાગ્નિની જવાળા સમાન વાગ્માળા÷ સેનાનીએ કહી. તે સાંભળી કલ્પાંત કાળના પ-

---

†ગર્વ *કિલ્લો. ‡ઊત્તમ મનુષ્ય. ÷વચન શ્રેણી.

વન જેવા વેગવાળો શૂરવીરોનો સમુહ દોડયો પ- રંતુ મેરૂ પર્વત સદ્દશ તે કુમાર ભરૂચ નગરના ચૌટામાં ઘણા વીર પુરૂષોના શસ્ત્ર પડતાં છતાં પ- ણ નહિ ક્ષોભ પામનાર શ્રીપાળ કુંવરની જેમ લેશ માત્ર પણ ક્ષોભ પામ્યો નહિ. સંપત્તિ સમયે અથવા વિપત્તિ સમયે ધીર પુરૂષોનું મન એક સ- રખું રહે છે. વિપત્તિ આવવાથી તેઓના મનમાં લેશ માત્ર કષ્ટ જણાતું નથી. તેમ સ્થાનનો ત્યાગ, પ્રિયાનો રાગ અને ભયની પ્રાપ્તિ થઈ તોપણ તે અમૂલ્ય શ્લોકનુ સ્મરણ કરનાર કુમારનું મન જ- રાપણ ભેદ પામ્યુ નહિ. એવામાં ક્રોધથી ગર્વ પા- મેલા દૈન્ય રહિત તે સુભટો કુમારને પકડવાને અ ને બાંધવાને દોડ્યા હતા તે સર્વે અંધ થઈ ગ- યા. તેથી પોતાના હસ્તાગ્રને પણ નહિ જોઈ શ- કનારા તેઓ અંધ દ્રષ્ટિને લીધે પરસ્પર અથડા- વાથી પડવા લાગ્યા. તત્કાળ વિસંસ્થુળ‡થયેલા અ- ને ચોતરફ ગતિ કરનારા તેઓ સન્મુખ ઉભેલા- પોતાના માણસોની સાથે શત્રુની ધારણાથી પર- સ્પર યુદ્ધ કરવા લાગ્યા–કેટલાએક અંધ પણાથી

‡ અસ્તાવ્યસ્ત.

કામદેવના મંદિર માંહેના કોઈ પાષાણના પુરૂષને કુમારની ભ્રાંતિથી 'અરે ગુપ્ત રીતે આ કન્યાઓ-ને તું કેમ પરણી ગયો' એમ ઉદ્ધત વચનો કહી મારવા લાગ્યા કેટલાએક અંધવીરો મંદિરમાં લટકતા ચામરને હસ્ત સ્પર્શ કરી કુમારના કેશ હશે એવું ધારી દુર્વાક્યો બોલતા તેનો છેદ કરવા લાગ્યા. કેટલાએક કોપ કરી *કામાલયમાં રહેલા પાષાણ હસ્તિના કરને†કુમારના કરના ભ્રમથી દંતથી હોઠ પીસી ખેંચવા લાગ્યા. એમ અનેક પ્રકારના ઉત્કટ સંગ્રામના કૌતુકથી તે અંધવીરો કુમારને નયનોત્સવ કરાવા લાગ્યા. એ પ્રમાણેનો સૈન્ય સંબંધી વૃત્તાંત ભૂપતિએ શ્રવણ કર્યો એટલે મંત્રીને બોલાવીને કહ્યું કે 'તે પુરૂષ કોઈ અસાધારણ મનુષ્ય છે, માટે તમે જઈ તેનું સન્માન કરી અત્રે લાવો'

રાજાની એવી આજ્ઞા થવાથી તરતજ મંત્રી વેગવાળા રાજઅશ્વ ઉપર આરૂઢ થઇ ત્યાં આવ્યો અને સેનાને કહ્યું કે 'આ વીર પુરૂષ સાથે તમારે યુદ્ધ ન કરવું' એવી મંત્રીની વાણીથી સેનાના

* કામદેવનું મંદિર. † સુંઢ.

લોકો શાંત મનવાળા થયા કે તરતજ તેઓના ને-
ત્રો પણ હતા તેવા સુંદર થઈ ગયા. પરસ્પર પો-
તાનાજ માણસો સાથે યુદ્ધ કરતા હતા એવું જા-
ણી તેઓ લજ્જા પામ્યા પછી મંત્રી અશ્વ છોડી
કામ મંદિરમાં પ્રવેશ કરી કુમાર સમીપે જઈ વિ-
નય પૂર્વક આ પ્રમાણે વાણી બોલ્યો—'હે વીર ચુ-
ડામણિ! હે ગંભીર ગુણનીધિ! તમારા મુખરૂપી
ચંદ્રમાં ભૂપતિના નેત્ર ચકોરપણાને થવા ઈચ્છે છે'
મંત્રીની એવી વાણીનો ઉત્તર કુમારે ભૂપતિ સ-
મીપે જવાને માટે ઊત્થાન*રૂપ આપ્યો. પછી મં-
ત્રીની આજ્ઞાથી કુમાર શ્રેષ્ટ રથમાં બેસી ભૂપતિ-
ના મંદિરમાં આવ્યો. સભાના અંતર ભાગને વિ-
ષે બળવાન કીરણોવડે શોભતા કુમારને આવતો
જોઈ અન્ય સ્થળે તેની ઉપમા નહિ જોવાથી રા-
જા વિચાર કરવા લાગ્યો કે 'અહો! આ સુંદ-
ર કાંતિમાન્ વીર પરૂષનું એકવાર દર્શન
કરનાર મનુષ્ય પણ ધન્ય અને સત્પુરૂષોને માન્ય
છે તો જેનો એ બંધુ હશે તેઓને માટે તો શું
કહેવું? કામદેવના મિત્રરૂપ પોતાના હૃદયવડે આ

* ઉભું થવું.

કુમાર જે સ્ત્રીઓની સાથે પ્રેમ કરવાને ધારે છે તે સ્ત્રીઓનું જન્મ સફળ છે અને અનિવૃત્તિ તેઓનાથી દૂર રહે છે.' એવી રીતના ધ્યાનરૂપ અમૃતપાનના રસમાં રક્ત મનવાળા તે ભૂપતિની સમીપે આવી કુમારે પૃથ્વી ઉપર મુગટ નમાવી નમસ્કાર કર્યો તે સમયે અત્યંત પ્રીતિને ધારણ કરનાર તે રાજા આસન ઉપરથી ઊઠી દૂરથી બંને હાથ પહોળા કરી બોલ્યો—'ભો સુગુણ પુષ્પમાળાના ધારણ કરનાર! ઉત્સુક થઈ મારા અંગોનું આલિંગન કર. જેથી એ અગો તારા સ્પર્શરૂપી અમૃતપાન કરી રસને દ્રિયને હસી કાઢે.' એમ કહી બંને હાથથી આલિંગન કરી ગુણોના સંકેત સ્થાનરૂપ તે કુમારને રાજાએ પોતાના ઉત્સંગમાં બેસાર્યો અને પુછ્યું કે 'હે વીરશ્રેષ્ટ! સ્ફટિક જેવા ઉજ્વળ ગુણોથી કયા વંશને તમે સર્વ વંશોને વિષે આભૂષણરૂપ કર્યો છે? તમારા પોતાના અભિધાનરૂપી અમૃતથી છંટાયેલા કયા અક્ષરોથી તમે સંસાર દુઃખથી તપ્ત થયેલા સજ્જનોના મનને સિંચન કરો છો? અમારી પૃથ્વીના અપૂર્વ ભાગ્યોદયથી આકર્ષણ થઈ તમારા વિયોગવડે કયા દેશને

તમે દુઃખી કર્યો છે? તમારા આવા વેષથી પાણિ ગ્રહણનો ઊત્સવ સંભવિત થાય છે તો એવા ઊ. ત્સવવડે તમે કઈ કન્યાનું જીવિતવ્ય, જન્મ અને શરીર સફળ કર્યું છે? તમે દ્રષ્ટિને પ્રિયકારી છતાં, પ્રકાશમાન સૂર્યના ઊગવાથી ઊલૂક પક્ષીનો સમુહ અંધ થઈ જાય તેમ તમારી પાસે આવતા મારી સેનાના લોકો અંધ કેમ થઈ ગયા?' એ પ્રમાણે નૃપતિએ પુછ્યું એટલે કુમારે પોતાનું યથાસ્થિત ચરિત્ર કહી બતાવ્યું અને પ્રાંતે કહ્યું કે તમારી સેનાના લોકો અંધ થઈ ગયા તેનું કારણ હું જાણુતો નથી. પછી ભૂપતિ, મંત્રી અને શ્રેષ્ટિએ પોતાની પુત્રીઓનો પાણિગ્રહણ મહોત્સવ હર્ષ સાથે કર્યો. તે સમયે શ્લોક અર્પણ કરવાથી બંધુ સમાન પ્રીતિવંત સુબંધુએ રતિસાર કુમારનું આગમન પોતાના નગરમાં સાંભળી ત્યાં આવી આનંદમાં વૃદ્ધિ કરી. ઊત્સવ પૂર્ણ થયા પછી સુબંધુએ પૃથ્વીપતિને જણાવ્યું કે 'મારી પાસે હાલ જે દ્રવ્ય છે તે આ કુમારના પ્રસાદથીજ છે.' એવું સાંભળી રાજા વધારે હર્ષ પામ્યો.

પછી મહીપતિ કુમારની સાથે પ્રીતિ વાર્ત્તા કરે

છે તેવામાં અપરાન્હ કાળે વનપાળકે આવી વિનંતિ કરી કે 'સ્વામિન્! આજે ધર્મના કારણરૂપ કોઈ ચારણમુનિએ આકાશમાંથી ઊતરી આપણા ઊદ્યાનમાં હાલ કાર્યોત્સર્ગ આદર્યો છે, એ સમાચાર શ્રવણ કરી રાજાએ વનપાળકનો સારી રીતે સત્કાર કર્યો પછી ઊત્કંઠા સહીત પોતે કુમારને સાથે લઈ મુનિને વંદન કરવા ચાલ્યો. ઊદ્યાનમાં જઈ મુનીશ્વરને નમસ્કાર કરી ત્યાં બેઠા. ત્રણ જ્ઞાનમય તે મુનિએ પણ નમસ્કાર કરનારા તે રાજા વિગેરેને ભવ્યજીવ જાણી કાયોત્સર્ગની ક્રિયાનો ત્યાગ કરી સંસારરૂપી અરણ્યના તાપની શાંતિ કરવાને યોગ્ય, અને મુક્તિ નગરના દ્વારરૂપ સુધા સમાન દેશના આપી. દેશનાંતે રાજપુત્રે નમસ્કાર કરી સુબંધુના અને પોતાના કર્મના વિચિત્રપણાના કારણરૂપ પૂર્વ ભવ સંબંધી વૃત્તાંત પુછયો. મુનીશ્વરે દંતના કીરણના મિષથી જેનાં અંતભાગ ચલાયમાન થઈ રહ્યા છે એવી ભારતીને હિંડોળાની જેમ જીવ્હા ઉપર બેસારી અને નીચે પ્રમાણે બોલ્યા—

"પૂર્વે પૃથ્વીને વિષે તિલક સમાન હસ્તિપુર નામે નગર હતું. જે નગરના લોકો કીર્ત્તિરૂપી જ-

ળમાં સ્નાન કરી લક્ષ્મીને સેવતા હતા. તે નગરને વિષે શત્રુઓને ત્રાસ પમાડનાર સુમિત્ર નામે રાજા હતો; જે રાજાની પ્રતાપવલ્લીએ સૂર્યને પોતાના પુષ્પરૂપ કરેલ હતો. એ રાજાને કલા અને ગુણનો સંકેતરૂપ અને વિશ્વનો આભૂષણરૂપ વિશ્વસેન નામે પુત્ર હતો. ગર્વથી આવતા સર્પોને પણ તે અદુષ્ટ દ્રષ્ટિએ જોતો હતો એવો તો એ કૃપાળુ હતો. દયારૂપી હસ્તિનીના વિંધ્યાચળ સમાન તે કુમારે અન્યાયવલ્લીના અંકુરરૂપ તસ્કરો ઉપર પણ કોઈ સમયે વધ બુદ્ધિ ધારણ કરી નહતી. અપરાધ કરનાર અને ક્રોધી એવા શત્રુઓ ઉપર પણ એ વિશ્વવત્સલ રાજપુત્રે કદાપિ દ્વેષ કર્યો નહતો. એ કુમારને કલાસાર, શુર, વીર અને જય એ નામના ચાર મિત્રો મંત્રી, ક્ષત્રી, વૈશ્ય અને વૈદ્યના પુત્રો હતા. ચાર પ્રકારના ધર્મો સાથે જેમ બુદ્ધિમાન્ પૂરૂષનો આત્મા ખેલે તેમ ઊદ્યમવંત તે કુમાર ચાર મિત્રો સાથે ખેલતો હતો. એક સમયે તે કૃપાશીલ કુમાર ક્રીડા કરવાને લીલોદ્યાનમાં જતો હતો તેવામાં તેણે ચંડાળો સાથે શૂલીના મૂળ પાસે ઊભેલો કોઈ પુરૂષ જોયો. 'આ પુરૂષે શો

અપરાધ કર્યો છે જેથી તે આ દશાને પામ્યો' એમ તેણે પુછયું એટલે ચડાળપતિ બોલ્યો. 'એણે તમારી માતાના સૂર્ય જેવા રત્નોના આભૂષણોની પેટી ચોરી છે તેથી રાજાએ તેને શૂલી ઉપર ચડાવવાની આજ્ઞા કરી છે' કુમારે કહ્યું 'એ પુરૂષ મારી માતાના આભૂષણોને ચોરનાર છે માટે તેને મારે સ્વચ્છાથી મારવા જોઈએ' એમ કહી ચંડાળો પાસેથી તે પુરૂષને પોતે ગ્રહણ કર્યો. પછી તે પુરૂષને આ પ્રમાણે શિક્ષા આપી–'અન્યાયથી ગ્રહણ કરેલી લક્ષ્મી સર્પના મણિની પેઠે મોહથી મત્ત થયેલા મનુષ્યોને નિઃસંશય મૃત્યુ આપે છે; માટે લક્ષ્મીના આકર્ષણ મંત્રરૂપ, આપત્તિના પિષ્ટિયંત્રરૂપ અને ધર્મના જીવિતરૂપ ન્યાયમાં હમેશાં મતિ જોડવી.' એ પ્રમાણે શિક્ષાદાન આપી તે ચોરને ઉત્તમ વસ્ત્રોથી સંતુષ્ટ કરી છોડી મુક્યો.

અન્યદા કુમાર રાજા સમીપે જતો હતો તેવામાં રાજગૃહના આંગણામાં એકત્ર થયેલ પ્રજા સમુહ દ્રષ્ટિગત થયો. 'અહીં શું છે?' એમ કુમારે પ્રશ્ન કર્યો એટલે ભકિત કલાને વિષે દક્ષ કોટવાળે હસ્ત જોડી કહ્યું:–રાજપુત્ર! તામલિપ્રી નગ-

રીનો વિક્રમસેન નામે આ રાજા છે. કપટનો ધ-
ર રૂપ તે રાજા વેગવાળી સેના સહીત આવીને
બાજ પક્ષી જેમ પક્ષીઓનો નાશ કરે તેમ આ-
પણા દેશનો નાશ કરે છે; તેમજ નગરને વિષે ગુ-
પ્ત પુરૂષો મોકલી જયલક્ષ્મીના લીલા પર્વત સમા-
ન આપણા હસ્તિઓને વિષરસ આપી મૃત્યુ
પમાડે છે હે કુમાર! એના જેવો જગત્માં આ-
પણો કોઈ ઉત્કૃષ્ટ શત્રુ નથી. વિરસેન નામના
આપણા સેનાપતિએ છળથી ધાડ પાડી એ રાજાને
અત્રે પકડી આણ્યો છે. હમણાં અપરાધોના સમુદ્રરૂપ
તે રાજાને મારી નાંખવાની નરપતિએ અમને આ-
જ્ઞા કરી છે.' એ પ્રમાણે સાંભળી ક્રોધયુક્ત દેખા-
વ કરી ભીમ ભ્રકુટીને ધારણ કરનારો કાળ કુ-
ટાક્ષ વત્ કૃપાણનું આકર્ષણ કરી તેને નચાવતો
અને 'આ કુમાર પોતેજ આ અપરાધીને હણશે.'
એવા કૌતુહલથી જોવાને માટે ચોતરફ એકત્ર થ-
યેલા લોકોથી જોવાતો—તે કુમાર, 'આ મારૂ મૃત્યુ
આવ્યું' એવા ભયથી આકુળ ચક્ષુવાળા તે તા-
મલીપ્તી નગરના રાજા સમીપે સત્વર ગયો. જઈ-
ને કૃપાથી અશ્રુપૂર્ણ દ્રષ્ટિવાળા, પ્રીતિથી રોમાંચિ-

ત શરીરવાળા અને અસબંધ બંધુ સમાન તે કુમારે તેનો ઘાત કરવાને બદલે અસિધારાથી તેના બંધનનો છેદ કરી નાંખ્યો. પછી મનની જેવા વેગવાળા અને મનને આનંદ આપનારા અશ્વો આપી વિશ્વસેન કુમારે મોકલેલો તે રાજા ચાલ્યો ગયો.

તે વૃત્તાંત જાણીને કાંતિ રહીત થયેલ રાજા કોપ કરી સારંગપતિ જેવા નિષ્ઠુર શબ્દોવડે કુમાર પ્રત્યે બોલ્યો—જે એક માણસનો ઘાત કરવાથી ઘણા પ્રાણીઓને સુખ થાય તે મનુષ્ય અતિશય કૃપાની ઈચ્છાવાળા અને શુદ્ધ બુદ્ધિવાળા મનુષ્યને પણ વધ્ય છે. રે પાતકિ! આવી તારી કૃપા કૂવામાં પડી ક્ષય કેમ ન પામી કે તેથી તેં એક દુષ્ટ શત્રુને છોડી સમગ્ર દેશનો ઘાત કર્યો. ઘણા સ્વદેશના નાશ કરનાર શત્રુ ઉપર તેં કૃપા કરી તેથી તું પણ મારે શત્રુ સમાન છે માટે તારે મારી ભૂમિને વિષે ન રહેવું.

ભૂપતિના એવા વચન શ્રવણ કરી હર્ષ યુક્ત કુમાર વિદ્વાનોને પણ ચમત્કાર પ્રાપ્ત કરાવનાર વચનથી બોલ્યો પિતાજી! શ્વાસ લેતા, હસતા,

ચાલતા અને એ વિગેરે બીજી ક્રિયાઓ કરતા કોણ મનુષ્ય હજારો પ્રાણીને નથી હણતો અને તેથી કયા એક પ્રાણીનો વધ ઘણાના સુખને માટે ન થાય ? એમ છે તો મતિપૃષ્ટ પુરૂષોએ ઘણા પ્રાણીઓના સુખને માટે કોને હણવા અને કૃપાવંત પુરૂષોએ કોને વિષે કૃપા કરવી ? હે નાથ ! મારો તો એવો મત છે કે દુઃખ પ્રાપ્ત થયેલા ગમે તે પ્રાણીનું મિત્ર અમિત્રનો વિચાર કર્યા શિવાય રક્ષણ કરવું. જેઓ શત્રુને સહન કરે છે તે મોક્ષ માર્ગે જાય છે તો જેઓ શત્રુ ઉપર ઉપકાર કરે છે તેની ગતિને માટે તો શું કહેવું. માટે હે તાત! તમે દ્વેષનો ત્યાગ કરી વિચાર કરો કે તેમાં મારો શું અવિવેક છે. હું તમારા ચરણ કમળમાં ભ્રમરરૂપ છું છતાં મને શત્રુ પક્ષમાં કેમ ગણો છો? આપે આજ્ઞા કરી કે 'મારી ભૂમિને વિષે ન રહેવું' તો તે આજ્ઞા હું કબુલ કરૂં છું કારણ કે પિતાની આજ્ઞાને ભેદનારા પુત્રો મહા પાતકી છે.

એ પ્રમાણે બોલી દૂર દેશમાં જવાની બુદ્ધિવાળો મહાવીર્યવંત અને પુરૂષોને વિષે આભૂષ-

ણ રૂપ તે કુમાર, વર્ષાઋતુમાં કમલવનથી હંસ-
જેમ પ્રયાણ કરે તેમ પ્રયાણને માટે તત્પર થયો
દેશ ત્યાગ કરવાને તત્પર થયેલ કુમારને જોઈ ના-
ગરિકો આક્રંદ કરવા લાગ્યા. કૃપાનો પરમપ્રાણ,
પરત્રાણમાં બંધાયેલી બુદ્ધિવાળો અને આપણો હ-
દયાધાર કુમાર કયાં જાય છે? શત્રુઓથી પરાભવ
પામેલા આપણને માતા પિતાની જેમ રક્ષણ ક-
રનારો અને જગતનો જીવિત રૂપ તે કુમાર કયાં
જાય છે? સર્વ જગતને જે પોતાના કુટુંબ સમાન ધારે
છે જેના પવિત્ર અને ઉદાર ચરિત્રો છે એવો આ
કુમાર કયાં જાય છે? જીવિતવ્ય વડે જેમ શરીર
શોભે તેમ જેના વડે આ નગર શોભે છે તે કુ-
માર સર્વનો પરિહાર કરીને કયાં જાય છે? એ
પ્રમાણે આક્રંદ કરનારા, મંદ દ્રષ્ટિવાળા અને ચેત
ન રહીત નગરના લોકોએ જેનો સંચાર જોયેલો
છે એવો તે કુમાર નગરમાંથી બહાર નીકળ્યો.
ગુણોને મંદિર રૂપ અને જીવિત મય તે વીર પુ-
રૂષ નગરમાંથી નીકળ્યો એટલે નગરના લોકો
અશ્રુવડે જાણે અપસ્નાન કરતા હોય તેમ જણા
વા લાગ્યું. કેટલાએક પૌરજનો તેની પાછળ

જવાનો વિચાર કરતા પણ નૃપતિના ભયથી જઈ શક્યા નહી. પરંતુ સત્વવંત તેના ચાર મિત્રો તો તેની સાથેજ ચાલ્યા. પૃથ્વીના જે જે ભાગમાં તે કુમાર ગયો તે તે ભાગ સૂર્યના આગમનથી જેમ શોભા પામે તેમ શોભવા લાગ્યો અને પૃથ્વીના જે ભાગનો તેણે ત્યાગ કર્યો તે શોભા રહીત થયો.

એ પ્રમાણે ઘણાદેશ અને વનનું ઉલ્લંઘન કરીને પાંચમે દીવસે તેઓ કોઈ નગર સમીપે પહોંચ્યા અને ત્યાં રહેલા કોઈ સરોવરના તીર ઉપર વિશ્રામ લેવાને બેઠા. તે સમયે ક્ષત્રીપુત્ર શૂર અને વણિક પુત્ર વિર એ બંને ત્વરાથી ગામમાં જઈ કાંઈ ભોજય પદાર્થ લઈ આવ્યા અને મંત્રી-પુત્ર કલાસાર અને વૈદ્યપુત્ર જયે વિશ્વસેન કુમા-રને દેવાર્ચન ક્રિયા કરાવી. દેવાર્ચન કરી રહ્યા પ-છી ભોજનને માટે તૈયાર થઈ રહેલ રાજકુમાર કોઈ અતિથિને માટે દિશાઓમાં દ્રષ્ટિ ફેરવવા લા ગ્યો તેવામાં માસોપવાસી એક મુનિ દ્રષ્ટિગત થ-યા. કહ્યું છે કે धन्यानां फलंत्याशू मनोरथाः (ધન્યપુરૂષોના મનોરથો તત્તકાળ ફળીભૂત થાય છે.) મુનિને જોઈ સ્વચ્છંદ ચતુર તે કુમારે પો-

તાના ચારમિત્રોને મુનિમહારાજાને પારણા માટે અન્ન આપવાને પુછ્યું. તે સમયે વણિક વૈદ્ય અને મંત્રી પુત્રો જેઓ ક્ષુધાથી અંધ હતા તે-ઓએ મિત્રની દક્ષિણ્યતાથી માયાભાવે હા કહી; અને ક્ષત્રીપુત્ર શૂરે તો ઊત્સાહથી કહ્યું કે, અ-ભાગ્યશાળી મનુષ્ય ને તો આવે સમયે પાત્રપુરૂષ ના દર્શન પણ થતાં નથી એમ હુ માનું છું માટે જલદી મુનિમહારાજાને અન્ન આપો. પછી રાજ-પુત્રે ઊભા થઈને પ્રાર્થના કરેલા તે દક્ષ મુનિ નિર્દોષ આહાર જાણીને લેવાને તત્પર થયા; અ-ને આનંદ રૂપી સમુદ્રના કલ્લોલમાંજેનો દ્રષ્ટિ મા-ર્ગે એક જલબિંદુની પેઠે આચરણ કરી રહ્યો છે એવો તે કુમાર અન્ન આપવાને તત્પર થયો. મુ-નિને અર્ધમાત્ર ભોજન આપ્યું એટલે ક્ષત્રીપુત્ર શૂ-ર આકૂત સહીત બોલ્યો 'હે કુમાર! ક્ષુધાવંત પુ રૂષો ઉપર તમારા જેવો કોઈ દયાળુ નથી, તેના અભિપ્રાયને જાણનાર મુનિમહારાજાએ વારંવાર નિષેધ કર્યો તોપણ વિશ્વસેન કુમારે હર્ષથી એક પુ-રૂષનો આહાર થાય તેટલું અન્ન આપ્યું. આ-હાર ગ્રહણ કરી મુનિ પાછા વલ્યા એટલે કુમારે

તેમની પીઠ ઉપર દદ્રુરોગનું મંડળ જોયું. મુનિનો એ રોગ જોઈ તેની ઉપશાંતિને માટે વિચાર થયો અને તે ઉપરથી મુનિને તેટલામાંજ રહેવા પ્રાર્થના કરી. પછી સર્વ મિત્રોએ સાથે ભોજન કર્યું. ભોજનનાંતે રાજકુમારે વૈદ્યપુત્રને મુનિનો રોગ શાંત કરવા ઊત્સાહી કર્યો અને પછી સર્વેને તે સંબધી કહી ઉત્સુક કર્યા. રાજપુત્ર વિશ્વસેન અને કલાસાર મુનિની શુશ્રુષા કરવા લાગ્યા શૂર અને વીર વનમાં જઈ ઔષધી લાવ્યા. અને જયે એ સર્વ ઔષધી સજ્જ કરી મુનિને શરીરે લગાડી. એમ કરતાં અનુક્રમે તે રોગ શાંત થયો અને સંતોષ પામી મુનિ વનમાં વિહાર કરી ગયા એટલે તે પાંચ મિત્રો પણ ત્યાંથી ચાલ્યા.

પછી જ્યારે સૂર્યાસ્તનો સમય થયો ત્યારે તેઓ એક વન મધ્યે પહોંચ્યા. રાત્રી પડવાથી તે સ્થળેજ તેઓએ મુકામ કરવાનો નિર્ણય કર્યો. ચાર મિત્રોએ વારા ફરતી એક એક પ્રહર જાગૃત રહી પેહેરો ભરવા કબુલ કર્યું અને રાજપુત્ર સર્વની મધ્યે સુઈ ગયો. એમ રાત્રી વ્યતિત કરતા ત્રીજે પ્રહરે જયનો વારો આવ્યો. પ્રમાદથી પહેરો

મુકી તે પણ નિદ્રાવશ થયો. તેવામાં દૈવયોગે તે વનમાં દવાનળ ઉત્પન્ન થયો. તે સમયે પ્રમાદમાં સુતેલો તત્વજ્ઞાની પુરૂષ જેમ લોકના શોકમય શબ્દોથી જાગૃત થાય તેમ દાવાનળથી બળતા વેણુના કડકડાટ શબ્દોથી કુમાર જાગી ઉઠ્યો. જાગૃત થઈને દ્રષ્ટિ કરે છે તો જાણે ઘણા યોજનવાળુ તે વન ભોજન તરીકે પામી દાવાનળની શિખાઓની પંક્તિ નાચ કરતી હોય તેવું જણાયું. સર્વ મિત્રોને તત્કાળ ઉઠાડી ત્યાંથી નાશવાનો વિચાર કરે છે તેવામાં દાવાનળે દ્વારરહીત કિલ્લાની જેવો દેખાવ કર્યો. કુમાર દાવાનળમાંથી નીકળવાની ઈચ્છા કરે છે પરંતુ કોઈ તરફથી નીકળવાનો માર્ગ નહિ હોવાથી મિથ્યા દ્રષ્ટિ પુરૂષ જેમ સંસારને વિષે ભ્રમિત થઈને ફરે તેમ તેણે ભમવા માંડયું. મોહ જેમ કદાગ્રહથી અભવ્ય મનુષ્યને અંધ કરી નાખે તેમ વિપત્તિરૂપી જ્વાળાને વિસ્તારનાર દાવાનળે ધુમાડાથી કુમારને અંધ કરી દીધો. દ્વીપ સદૃશ રહેલી જમીનના ભાગમાં રહેલા મનુષ્યને જેમ ચોતરફથી વૃદ્ધિ પામતું સરિતાનું જળ સંકટ પ્રાપ્ત

કરાવે તેમ અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામતો અગ્નિ તેને સં- કટ પ્રાપ્તિમાં નાખવા લાગ્યો. તે સમયે પુરૂષાર્થનો ઉદય જેમ શુભાત્માની પાછળ જાય તેમ જ્યાં જ્યાં કુમાર જાય ત્યાં ત્યાં તેની પાછળ તેના મિ- ત્રો ફરવા લાગ્યા. શરીરની ઉત્કટ વ્યથાથી જેમ પાંચ ઈંદ્રિયનો સમુહ થઈ જાય તેમ દાવાનળના તાપથી પીડિત થયેલા તે પાંચ મિત્રો થઈ ગયા. અનુક્રમે સમીપ આવતો અગ્નિ જ્વાળારૂપી હાથથી કુમારના વસ્ત્ર અને કેશના છેડા ગ્રહણ કરવા લા- ગ્યો; ત્યારે તેઓએ શ્વાસ લેતા લેતા પોતાના હ- સ્તની ચપેટાથી અગ્નિને તરછોડવા માંડયો. બીજા પ્રદેશો તેઓને અગમ્ય થયા એટલે તેઓ એક પ્રદેશમાં આવી ઉભા રહ્યા તે સમયે જાણે મ- નુષ્યના માંસનો લોભી હોય તેવો અગ્નિ જ્વાળા- રૂપી જીવ્હાથી તેઓને ચાટવા લાગ્યો. અગ્નિથી ભય પામેલા તેઓ પોતાના અંગોપાંગ સંકોચવા લાગ્યા. તેથી જાણે અંગોએ અંગમાં પેસવાનો આરંભ કર્યો હોય તેમ જણાવા લાગ્યું. અગ્નિએ દિશાઓનું રૂંધન કરવા સાથે તેઓની જીવિતાશાનું પણ રૂંધન કર્યું. તે સમયે રાજપુત્ર વિશ્વસેન

બોલ્યો. 'રે મિત્રો! સાંપ્રતકાળે પવન મને આકાશમાં ખેંચતો હોય તેવું જણાય છે માટે તમે સર્વે મારા અંગોનું આલિંગન કરો; કારણ કે મૃત્યુમાં પણ આપણો વિયોગ ન થવો જોઈએ' એમ કહ્યું એટલે વીર અને જય રાજપુત્રને ચરણ કમળે વળગી પડયા, અને હસ્ત કમળ ઉપર કલાસાર અને શૂર લગ્ન થયા. એ વખતે જાણે પવનના વંટોલીઆથી હરાઈ ગયા હોય, જાણે દાવાનળની જ્વાલાએ ગ્રહણ કરી છોડી દીધા હોય તેમ તેઓ ચમત્કાર પામી આકાશ તરફ ચાલ્યા. પુરૂષોને વિષે આભૂષણરૂપ તેઓ, યોગિઓ જેમ સંસારને જોવે તેમ આકાશમાંથી તાપને લીધે વ્યાકુળ થયેલા જંતુઓના સમુહ જોવા લાગ્યા. ક્ષણમાત્રમાં દાવાનળથી દૂરના વિભાગમાં રહેલા તેઓ જાણે શયન કરી ઉઠયા હોય તેમ પોતાના આત્માને વિસ્મય પામી જોવા લાગ્યા. 'આ શું હશે' એમ વિચાર કરે છે તેવામાં કોઈ દેદીપ્યમાન દેવ પ્રગટ થયેલો દ્રષ્ટિગત થયો. તે દેવ પોતાના કમલ સમાન મુખથી હંસ જેવા સુસ્વરે નમ્રતાથી બોલ્યો. 'હે રાજકુમાર!

કરૂણાના ગૌરવથી જે ચોરને આપે મૃત્યુમુક્ત કરાવ્યો હતો તે હું આપની શિક્ષાથી સદ્ધર્મ અંગીકાર કરી આ દશાને પ્રાપ્ત થયો છું. અવધિજ્ઞાન વડે તમને વિપત્તિમાં પડેલા જાણી, જીવિતદાનથી ખરીદ કરેલા જનનો આ સમય છે એમ વિચારી હું આપને સહાય કરવા અત્રે આવ્યો છું.' એમ બોલી રાજપુત્ર અને તેના મિત્રોના શરીર કરસ્પર્શવડે શ્રમ અને તાપ રહીત કર્યા. આજથી તમને કોઈ સમયે લવમાત્ર દુઃખ પ્રાપ્ત નહી થાય એવું આશીર્વચન કહી પોતાના પ્રકાશથી આકાશને પ્રકાશમાન્ કરનાર તે દેવ અંતર્ધાન થઈ ગયો.

પછી જ્યારે કમલની ભ્રાંતિએ સૂર્યકિરણો ભ્રમરરૂપ થઈ તેઓના મુખ પાસે ગાયન કરતા હોય એવો દેખાવ થઈ રહ્યો છે તેવે અરૂણોદય સમયે રાત્રીના ચરિત્રથી આર્દ્ર ચિત્તવાળા તેઓ વનના અંત ભાગ તરફ ચાલ્યા. ત્યાં પ્રભાતના સૂર્યનું તારૂણ્ય વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યું તેવામાં તેઓએ વનના મધ્ય ભાગમાં આવતું અને આકુળવ્યાકુળ થયેલું એક ડુક્કરનું ટોળું દયાભાવે જોયું. યુદ્ધને અર્થે દોડતો. વારંવાર નાશતા ડુક્કરોની સન્મુખ જોતો, અને જાણે કોઈએ

ખેદ પમાડેલો હોય એવો ડુક્કરપતિ ત્વરિત ગતિએ-તેની પાછળ જતો હતો. તેની પછવાડે હ-સ્તને વિષે ધનુષ્ય ધારણ કરેલો મસ્તકે મુગટ-વાળો અને અશ્વ ઉપર બેઠેલો કોઈ પુરૂષ જોયો. અનુમાનથી સર્વ વૃત્તાંતને જાણનાર કુમારે તે પુ-રૂષને ઉંચે સ્વરે કહ્યું–' હે મહાભાગ્ય ! તમારા અં-ગલક્ષણોથી તમે કોઈ મહીભાગના અધિપતિ છો એમ સૂચન થાય છે. હે ભૂપતિ ! રાજાઓને તૃ-ણ મુખમાં રાખનાર પોતાના શત્રુઓ પણ અવ-ધ્ય છે તો નિરંતર તૃણનુંજ ભક્ષણ કરનાર નિ-રપરાધી પશુઓનો શા માટે વધ કરો છો? અંગનો પરિસ્કાર નહિ કરનારા, વનમાં રહેનારા અને સ-દાચારી પશુઓ મુનિઓની જેમ વિવેકી પુરૂષોને અવધ્ય છે;કારણ કે જેઓ આ ભવને વિષે જંતુઓને હણે છે તેઓ પરભવમાં તેઓનાથી હણાય છે;માટે દક્ષ પુરૂષોએ તો વધ્યની પણ રક્ષા કરવી જેથી વૈરના પારગામી થવાય. આ આત્મા કઈ યોનિ અને કયા કુળમાં ગયો નથી? અર્થાત્ સર્વ યોનિ અને સર્વ કુળમાં આત્માએ ભ્રમણ કરેલું છે*અને

---

* नसाजाइनसाजोनी नतंठाणंनतंकुलं ।
नजायानमुआजथ्थ सव्वेजीवाअणंतसो ॥

તેથી સર્વે એક બીજાને બંધુ સમાન છે તો પછી કોણ કોને વધ્ય છે? માટે હે રાજન્! ક્ષત્રી ધર્મની નીતિના સૌજન્યથી ઊત્પન્ન થયેલ કૃપાવડે તમે સર્વ પશુઓનું રક્ષણ કરો!'

એ પ્રમાણે વચનો સાંભળી હર્ષ પામી તત્કાળ ઘોડા ઉપરથી નીચે ઊતરી કુમારના ચરણકમળમાં લુંઠન કરતો તે પુરૂષ બોલ્યો—'રાજકુમાર! હું તમારો કિંકર છું. વળી અનેક જંતુઓનો ઘાત કરી અપરાધી થયો છું; તેથી આપ જે નિરંતર ક્ષમાના ભાજનરૂપ છો, તેમની પાસે 'ક્ષમા કરો' એ શબ્દો કેહેવાને પણ લાયક નથી. અથવા આપના દર્શન કરવાથીજ મારા પાપનો સમુહ નાશ પામ્યો છે તેથી હું સાક્ષાત્ ક્ષમા માગતો નથી કારણ કે ત્રીદોષ વ્યાધિવાળાને ઔષધે કરીને પણ શું? હે કુમાર! રાજદ્વારને વિષે બંધનવડે કેદી બનાવેલ અને પૃથ્વીને વિષે આલોટનાર જે પ્રાણિને આપે પ્રાણ દાન આપી પિતા સમાન આચરણ કર્યું હતું તે હું તામલિપ્તીનો રાજા છું. હવે આપ પિતા સમાન મારા અગ્રેસર છતાં હું એ ઐશ્વર્યને યુક્ત નથી માટે કૃપા કરી મારી સાથે પધારી આપ

તામલિપ્ત્રી નગરીનું અધિપતિપણું અંગીકાર કરો.'

'આ તામલિપ્ત્રીનો સ્વામિ છે' એમ જાણી પ્રીતિવંત તે રાજકુમારે તેને પોતાના ચરણ પાસેથી ઉઠાડી હર્ષવડે તેનું આલિંગન કર્યું. પછી સ્વદેશ અને પરિવારથી મુક્ત થવાનું કારણ પુછવાથી કુમારે તેની સમીપે પોતાનો સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો. તે સમયે જેઓના મુખ ઉપર ફીણ આવેલું છે અને જાણે હેષારવ શબ્દવડે પોતાના રાજાને દેખી હસતી હોય એવી તેની અશ્વસેના ત્યાં આવી પહોંચી એટલે તે તામલિપ્ત્રીનો રાજા કુમારને મિત્રવૃંદ સાથે સુંદર અશ્વ ઉપરબેસારી પોતાના નગર પ્રત્યે લઈ ગયો ત્યાં લક્ષણોના સમુહરૂપ તે રાજાએ હસ્તપગે લાગીને કુમારને બલાત્કારે પોતાના રાજ્યાસન ઉપર બેસાર્યો. અને પોતે છડીદાર થઈ આગળ ઊભા રહી પોતાના સર્વ સેવકોને કુમારના ચરણકમલમાં નમસ્કાર કરવાને કહ્યું. અનેક રાજાઓને સેવ્ય છે ચરણદ્વય જેના એવા તે કુમારે રાજતેજવડે તામલિપ્ત્રીને ચીરકાળ પર્યંત શોભાવી. વિશ્વસેન કુમારનું એ પ્રમાણેનું સમગ્ર ચરિત્ર પોતાના ચરપુરૂષોથી સાંભળીને સુમિત્ર રાજા પ-

ણ પુત્રને પુણ્યનું પાત્ર સમજી હર્ષ પામ્યો. પછી યોગધારણ કરવાની બુદ્ધિએ વનમાં જવાની ઈ-ચ્છાવાળા તે સુમિત્ર રાજાએ ઈંદ્રની જેવા પ્રતા-પવાળા પુત્રને બોલાવી પોતાની ગાદીએ બેસાર્યો. -હૃદયરૂપી ભીંતને વિષે જેઓની મૂર્ત્તિ ચિતરેલી છે એવા તે મિત્રો સાથે સુકૃતનેવિષે નિરંતર ઉ-ધમ કરનારા વિશ્વસેન કુમારે ઘણ: કાળ પર્યંત હસ્તિપુરનું રાજ્ય ભોગવ્યું. પૂર્ણ પૃથ્વીનો ઉપ-ભોગ કરી પ્રાંતે કાળ કરી પાંચે મિત્રો આનંત દેવલોકમાં * ગયા. ત્યાંપણ તેઓ મૈત્રીના પાત્ર થ-યા. અનુક્રમે સમસ્ત સ્વર્ગ સુખામૃતનું પાન કરી જાણે પુન: તે સુખ ઉપાર્જન કરવાની બુદ્ધિથી આવ્યા હોય તેમ પૃથ્વી તળમાં ઉતર્યાં. તેમાં હે રતિસારકુમાર! વિશ્વસેનનો જીવ હતો તે તું થયો ક્ષત્રીપુત્ર શૂરનો જીવ આ સુબંધુ થયો અને જય, વીર તથા કલાસારના જીવો અનુક્રમે સૌભાગ્ય-મંજરી, પ્રિયંવદા અને સુતારા થયેલ છે. જે-મનો ગુણ વિસ્તાર ઘણો થયેલો છે એવા તે ત-

---

* નવમું દેવલોક.

મારા પાંચેનો ઘણી સ્થિતિવાળો પૂર્વભવમાંથી થ-
યેલો પ્રેમ જય પામે છે. જય વિગેરે એ મુનિને
અન્નદાન આપવામાં માયા કરી હતી તેથી સ્ત્રી-
પણું પામ્યા. તેં ત્રણ મિત્રનું હૃદય જાણ્યા શિ-
વાય અન્નદાન કર્યું તેથી આહારઅંતરાય કર્મ ઉ-
પાર્જન થયું તેને લીધે ત્રણ દિવસસુધી તમે નિ-
રાહાર રહ્યા. તમે જ્યારે મુનિને અર્ધ આહાર
આપ્યો ત્યારે શૂરે 'હે કુમાર ક્ષુધાવંતને વિષે ત-
મારા જેવો કોઈ દયાળુ નથી' એવું મર્મ વાક્ય
કહી મુનિને દાન આપવાનો નિષેધ કર્યો તેથી તેને
આ સુબંધુના અવતારમાં અર્ધ સુખનો ઉપભોગ
કર્યા પછી–પક્ષીના મુખમાંથી જેમ અર્ધ ફળ
પડી જાય તેમ–લક્ષ્મી નાશ પામી. તમે સર્વેએ
ભવ ભ્રમણનો છેદ કરવાને પ્રથમ સાધકરૂપ મુ-
નિનું અંગ નિરોગી કરવાની ક્રિયા કરી તેથી ત-
મને આવી શ્રેષ્ટ રૂપ સંપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ. વળી હે
કુમાર! તમે પૂર્વે દુષ્ટ લોકો ઉપર કૃપા દ્રષ્ટિજ
બતાવેલી છે તથા ઘણા જીવોને કાળથી મુક્ત ક-
રાવ્યા છે તેથી હાલ કોઈ તમારી સાથે વિરોધ
કરી શકતું નથી અને જે કિંચિત્ માત્ર પણ વિ-

રોધ કરે છે તે યુદ્ધમાં અંધ થઈ જાય છે. માટે પુણ્ય છે તે પ્રાણિઓને કયા કયા આશ્ચર્ય પ્રાપ્ત નથી કરાવતું અર્થાત્ પુણ્યથી પ્રાણિઓના સર્વે મનોરથ સિદ્ધ થાય છે, કારણ કે પુણ્યને પામીને દેવતાઓ પણ આશ્ચર્યની ભૂમિરૂપ થાય છે."

એ પ્રમાણે મુનિમહારાજાના વચનથી પોતાનો પ્રાગ્ભવ શ્રવણ કરી રતિસારકુમાર અત્યંત આનંદ પામ્યો. તે સમયે ભૂપતિએ પોતાનો મુગટ નમાવી મુનિને પુછયું 'હે મહારાજા! શરીરનાં લક્ષણોથી આપ પૃથ્વીપતિ હો તેવું જણાય છે, તમારા શરીર ઉપર હજુસુધી સુંદર તારૂણ્યનો ભાસ થાય છે, અને તરૂણીના તારૂણ્ય લાયક તમારી વય જણાય છે તે છતાં તમે રાજ્યત્યાગ કરી આ આત્મા તપને માટે કેમ અર્પણ કર્યો છે?'

તેવારે દાંતના કિરણોના મિષથી દેહવાળી હોય તેવી પોતાની વાણીને મૃદંગ સદૃશ સુંદર ધ્વનિથી નચાવતા તે મુનીશ્વર બોલ્યા—"તારૂણ્ય હોય અથવા જરાવસ્થા હોય પણ તેમાં ક્ષણમાત્ર પણ તપ કર્યો તેજ વાસ્તવ છે કારણ કે અનવસ્થિત પ્રાણિઓને ગમે ત્યાં અને ગમે ત્યારે મૃ-

ત્યુ આવે છે. આયુષ્યનો કાંઈ નિશ્ચય નથી તેમ ક્યારે મૃત્યુ આવશે તે વિષે કોઈ જાણતું નથી. વળી હે રાજન્! વૃદ્ધાવસ્થામાં શક્તિ હોતી નથી અને શક્તિ વિના તપ બની શકે નહિ તો તપ વિગરે ધર્મ કાર્યો કરવાનું વૃદ્ધાવસ્થાને માટે કોણ મુલતવી રાખે? જે મનુષ્ય શક્તિથી કરવા લાયક કાર્યોને જરાવસ્થામાં પ્રારંભ કરે છે તેને પળીના× મિષથી તેની બુદ્ધિ હસે છે. જે મનુષ્યને મૃત્યુની ચામરધારિણી જરાવસ્થા પળિરૂપી ચામરોથી આલિંગન કરે છે તે માણસને ધર્મ બુદ્ધિ ફલદાતા થતી નથી. વળી તારૂણ્ય છે તે મોહરૂપી મત્ત ગજેંદ્રને બાંધવાનું વૃક્ષ છે માટે કુકર્મની પંક્તિથી શોભાવનારા એવા કયા પુરૂષને તે મદથી વ્યાપ્ત ન કરે? જે માર્ગથી તે તારૂણ્ય વૃક્ષને કેશરીસિંહની જેમ મારા વિવેક પોતાના લીલાસ્થાન રૂપ કર્યું તે માર્ગ અપૂર્વ છે. તે વિષેનો વૃત્તાંત તમે સાંભળો—

" સૂર્યપુર નામે એક નગર છે. જે નગરને વિષે આસ્તિક લોકો ધર્મરૂપી રાજાને ક્રીડા કરવાના કલ્પવૃક્ષના વનની શોભાને ધારણ કરે છે.

× શ્વેતવાળ.

એ નગરનો મહેંદ્ર નામે વિશ્રુત નૃપતિ હતો. જે નૃપતિ અંતર અને બાહ્ય શત્રુઓનો જય કરવાને શાસ્ત્ર અને શસ્ત્ર ધારણ કરતો. એ રાજાને કુલોચિત વિદ્યાઓમાં શિક્ષા અપાવવાને ગુરૂઓ પાસે ઘણો શ્રમ કરાવેલો ચંદ્રયશા નામે હું પુત્ર હતો. હું જ્યારે સોળ વર્ષનો થયો ત્યારે કોઈ વખતે સંસારમાં તાપ પામેલા મારા પિતાએ અમૃતવર્ષી વાણીથી હર્ષ સાથે એકાંતમાં નીચે પ્રમાણે મને કહ્યું.

'હે પુત્ર! આ રાજ્ય છે તે સંસારરૂપી દુર્ગમ માર્ગોનો ચોક છે અને તેને વિષે ફરનારા મનુષ્યને પિશાચિણી જેવી સંપત્તિઓ સ્ખલના પમાડી પાડી નાંખે છે. મણિ અને રત્નો વિગેરે પદાર્થો મોહરૂપી રાજાના દીપક છે અને તેથી તેની અંદર લોભની બુદ્ધિ ધારણ કરનારા મનુષ્યોનો પતંગની જેમ અધોપાત થાય છે. બોધરૂપી વાહનમાં બેસી સંસાર સમુદ્રને તરવાની ઈચ્છા રાખનારા મનુષ્યો હસ્તિઓને તો મધ્ય પર્વતરૂપ ધારી તેનો દૂરથીજ ત્યાગ કરે છે; અર્થાત્ હસ્તિઓ છે તે સંસારસમુદ્રનો પાર પામવાને પર્વત સમાન અટકાયત કરનાર છે. સસારરૂપી અટવીના મૃગલા સદૃશ અને

ચલાયમાન એવી મોહલક્ષ્મીના દ્રષ્ટિ વિલાસરૂપ અશ્વોને તો સુકૃતિ પુરૂષ દ્રષ્ટિગોચર થતોજ નથી. જે છત્ર છે તે મોહરૂપી રાજાનો જંગમ આસ્થા- નમંડપ છે અને તેની નીચે છાયાના મિષથી તેના સેવકરૂપ પાતકો વ્યાપ્ત થઈ જાય છે; વલી તે છત્ર વિવેકરૂપી સૂર્યના પ્રકાશને અંતરાય કરી નાશ ક- રનારૂં છે, માટે તે છત્રને તેવી જડતાથી ચકિત થયેલા પંડિત પુરૂષો સેવતા નથી. એ સંસારરૂપી સમુદ્રમાં સ્રીઓ છે તે અગાધવર્તી રત્નો છે તેથી તેઓનું પાણિગ્રહણ કરવામાં જે આગ્રહી પુરૂષો છે તે ફરીથી બહાર નીકળી ન થઈ શકે તેવી રી- તે ડુબી જાય છે. આવી રીતનો સંસાર છોડવા- ને અશક્ત એવા કૃતિ* પુરષો તેમાં રક્ત થ- યા શિવાય શીતથી ભય પામેલો મનુષ્ય જેમ અ- ગ્નિને દૂર રહીને સેવે તેમ સંસારને સેવે છે. હે પુત્રો હું હવે એ મોહમાંથી નીકળવાને ઉદ્યુક્ત થયો છું કારણ કે આપણા કુળમાં રાજ્ય કરવા- નો શ્રમ પુત્રના યૌવત સુધીજ હોય છે. માટે હે વત્સ! મારા પિતા જેમ મને રાજ્ય સોંપીને સં-

* પંડિત પુરૂષો.

સાર મુક્ત થયા હતા તેમ તને આ રાજ્ય ઉપર સ્થાપન કરી હું પણ મોહરૂપી વીરના કારાગૃહ જેવા સંસારથી મુક્ત થાઊં છું.' એ પ્રમાણે કહી, બળાત્કારે મને રાજ્યાભિષેક કરી મારા પિતા તપલક્ષ્મીના સાક્ષાત્ યૌવનરૂપ વનમાં ગયા.

પછી પિતાની શિક્ષા પ્રમાણે હું રાજ્યનું પાલન કરવા લાગ્યો. તેવામાં રત્નાવલી નામે મારે એક સ્ત્રી હતી તે મને પ્રાણથી પણ અધિક પ્યારી થઈ. તે સ્ત્રીને હું ભવાનુબંધિની જાણતો હતો તો પણ કાદવમાં ખુંચેલા હસ્તિની જેમ તેમાં આસક્ત થયેલા મારા મનનું આકર્ષણ કરવાને હું સમર્થ ન હતો. પ્રેમના વજ્રલેપથી તેને વિષે મારૂં મન એવું આસક્ત થયું કે મારી રાજ્ય લક્ષ્મીમાં મુખ્ય એવા સુંદર હસ્તિઓ પણ તેનું આકર્ષણ કરી શકયા નહિ. કામદેવ રૂપી પિશાચે ગ્રહણ કરેલું અને તેથી ઉચ્છૃંખલ થયેલું મારૂં મન મંત્રને જાણનાર મંત્રિઓ પણ છોડાવી શકયા નહિ. મારૂં ચિત્ત એક તે સ્ત્રીનેજ આધીન થયું તેથી ઈર્ષ્યાવડે રાજ્ય લક્ષ્મી પારકા હસ્તમાં ગઈ હોય તેમ વૃદ્ધ અમાત્યની બુદ્ધિમાંજ રહી. તે

માનવાળી સ્ત્રીએ મારૂં મન આશ્રિત કર્યું હતું તેથી જાણે સ્ત્રી સંઘટ્ટનો ભય લાગતો હોય તેમ ધર્મ ગુરૂઓ મારા મનમાં પ્રવેશ કરીશકતા નહતા. એવી રીતે અનન્ય મનવાળો અને તે સ્ત્રીમાં લોચન નાંખી આત્માને ધન્ય માનતો હું તે કામદેવના પર્વનેજ મોક્ષપદ માનવા લાગ્યો. અન્યદા મદનાનંદ રસની નિદ્રામાં હું વશ થઈ ગયો હતો તેવામાં સ્વપ્નની અંદર મારા આત્માને મુક્તા ગિરિના શિખર ઉપર ફરતો મેં જોયો. તે સમયે તે સ્ત્રી જાગૃત થઈ એટલે હું પણ નિદ્રા રહીત થયો અને અવસરને ઉચિત ચિંતવન કરતો વિચારવા લાગ્યો કે અહો! આ સ્વપ્ન સર્વોત્તમ છે અને એ મુક્તિનો લાભ થવાનું સુચવે છે; પરંતુ કાંતાને વિષે આસક્ત હૃદયવાળો હું તેને વિષે એવી સંભાવના ક્યાંથી? જે સ્ત્રીની સુવર્ણને પણ હલકું કરનારી કાંતિ છે, જેની ગજ ગતિને પણ તૃણરૂપ કરે તેવી સુંદર ચાલ છે, દાસપણું આપનારા જેના કટાક્ષ છે, મણિને પણ કાંકરા સમાન કરનાર જેના નખ છે, જેના મુખના અનિલનો ગંધ કપુર અને કસ્તુરીની ચેષ્ટા કરે તેવો છે, જે-

ના દાંતની કાંતિ દિવ્ય વસ્ત્રને પણ રજકણ રૂપ ગણે તેવી છે, તેવી આ સ્ત્રીએ મારૂં હૃદય રાજ્ય ભોગમાં શીથીલ કર્યું તે યુક્ત છે પરંતુ હવે આ ભોગને શીથીલ કરવાને મારે શું ઉપાય કરવો? એ સ્ત્રીના કેશ મહાનીલમણિની લીલાને ધારણ કરે છે તે ખરૂં છે કેમકે એણે હૃદયમાં રહીને ક્ષીરથી પણ અધિક ઉજવળતાને ધારણ કરનાર મારા જ્ઞાનને કલુષિત કર્યું છે. એ સ્ત્રીનું મુખ ચંદ્ર સદૃશ છે તે ખરેખરૂં છે કારણ કે જે મુખરૂપી ચંદ્રની લીલાથી મારા વિવેકરૂપી કમલને ગ્લાની પામેલ જોઈ હંસ સદૃશ ઉજવલ ગુણો ચાલ્યા ગયા છે. તેના અધર મધુ માધુર્યથી પરિપૂર્ણ છે તે સત્ય છે કારણ કે તેને વશ થવાથી અત્યંત પ્રમત્ત બનેલ મારૂં મન સૂરિઓએ દૂરથીજ ત્યાગ કર્યું છે. એ સ્ત્રીની પ્રફુલ્લિત હાસ્યવાળી અને નીલકમળ જેવી દ્રષ્ટિ મારે વિષે તત્વવિજ્ઞાનરૂપી ભાનુ અસ્ત થયાનું સૂચવે છે. એ સ્ત્રીનો શંખના જેવો ગંભીર અને મધુર સ્વરવાળો કંઠ મારા પવિત્ર કૃત્યોના પ્રયાણને માટે કલ્પેલો છે. એ સ્ત્રીના કોમળ હસ્તરૂપી નાલપાશથી

બંધાયેલું મારૂં મન હું મુક્ત કરી શક્યો નહિ માટે નિર્બલ પુરૂષોમાં મુખ્યતાને ધારણ કરનાર મને ધિક્કાર છે. હું આ સંસારાટવીને લીલા માત્રમાં ઉલ્લંઘન કરૂં પણ તે સ્ત્રીનો વેણીદંડ મારા હૃદયથી પણ દુર્લંધ્ય છે. આ સંસાર સમુદ્ર સર્વથા સુખે તરી શકાય તેવો છે પણ તેમાં તે સ્ત્રીનો ગંભીરનાભી રૂપ આવર્ત છે તે દૂસ્તર છે. એ સ્ત્રીના શબ્દ કરતા ઝાંઝર ઉપર લગ્ન ચિત્તવાળો હું તેના હંસની પાંખો સરખા નિર્મળ બંને પક્ષો ઉર્દ્ધગતિ કરવામાં સમર્થ નથી. એ પ્રમાણેના ધ્યાનમાં લીન થઈ હું આત્મનિંદા કરતો હતો તેવામાં પ્રાતઃકાળને સૂચવનારા બંદિજનો એ ઊંચે સ્વરે બોલવા માંડ્યું–'હે રાજા આ જાગૃત થવાનો સમય છે માટે તમે નિદ્રાનો ત્યાગ કરો. સદ્ગુરૂ જેમ અજ્ઞાનનો નાશ કરવાને તત્પર થાય તેમ સૂર્ય પોતાના કિરણોથી અંધકારનો નાશ કરવાને ઉદય થયો છે.'

એ પ્રમાણેની ઉપશ્રુતિરૂપ અને મુક્તિને સૂચવનારી બંદિજનોની ગિરા*ને સ્પષ્ટ સંવાદિની

---

* વાણી.

જાણીને હું અત્યાનંદ પામ્યો અને શય્યામાંથી ઉઠીને ઉભો થયો. તે ક્ષણે જાગૃતાવસ્થાવાળી તે સ્ત્રીએ મને પ્રથમ ઉઠેલો જોઈ લજ્જાવડે નીચું મુખ કર્યું અને મારી સાથે કાંઈપણ બોલી નહિ. મારા અંતર ચક્ષુ અગાધ બોધિરૂપ ક્ષીર સમુદ્રમાં મગ્ન હતાં તેથી મેં પણ નર્મ ભાષણથી તે સ્ત્રીને બોલાવી નહિ. એવામાં પ્રતિહારીએ મારી આગળ આવી હર્ષથી મને પ્રણામ કર્યો; અને દાંતની કાંતિને હારરૂપ કરતો તે નીચે પ્રમાણે બોલ્યો—'હે દેવ! મતિસાગર અમાત્ય વિજ્ઞપ્તિ કરે છે કે 'ચિરકાળથી સેવકજન આપના મુખનું અવલોકન કરવાને ઉત્સાહી છે.' એ પ્રમાણેનું પ્રતિહારીનું વચન સાંભળી હું પ્રયૂત્પકાળ+ સંબંધી નિત્ય કર્મ કરી સેવકોના સમુહે સેવેલી સભાભૂમિ ઉપર આવ્યો ત્યાં પ્રણામ કરનારા સર્વ રાજાઓની સન્મુખ જોતાં કોઈના હસ્તમાં કમલ જોઈ કમલ જેવી દ્રષ્ટિવાળી મારી પ્રિયાનું મને સ્મરણ થયું. તેથી ત્યાં વિદ્વાનોના અમૃત સદૃશ વચનરૂપી તરંગોમાં પણ પ્રિયાના વિરહથી તપ્ત

× પ્રભાતકાળ.

થયેલ મારૂં મન આનંદ પામ્યું નહિ. પછી ઊત્કંઠાથી મેં અંતઃપુર તરફ ચક્ષુપ્રક્ષેપ કર્યો તેવામાં ઊતાવળે પગલે નીકળતો કોઈ પુરૂષ જોવામાં આવ્યો. એ પુરૂષનું શરીર અતિ સુંદર હતું. તેની અતુલ કાંતિ ચોતરફ વ્યાપ્ત થઈ હતી. ગાઢ ગ્રંથિવાળું એક પરિધાન વસ્ત્ર તેણે પહેર્યું હતું. ઊત્તરીય વસ્ત્ર તેણે કટિ ઉપર વીંટાળ્યું હતું. તેના ખભા ઉપર ખડ્ગ લટકતું હતું. વક્ષસ્થળ ઉપર અસિધેનુકા* રાખી હતી. દક્ષિણ હસ્તમાં તેણે તાંબુલપાત્ર ધારણ કર્યું હતું, વામ હસ્તવડે હર્ષ પામતી મારી સ્ત્રીનું આલિંગન કર્યું હતું અને ધૈર્યવાળા નેત્રોવડે મને અવજ્ઞાથી જોતો હતો. એ પ્રમાણેનો દેખાવ જોઈ 'અરે કોણ છે?' 'આ સ્ત્રીને ક્યાં લઈ જાય છે?' એમ બોલતા મારા નેત્રો કોપથી લાલ થઈ ગયા. તે વખતે તે સ્ત્રીએ સત્વર તે પુરૂષને ઊભો રાખી હાસ્ય કરી મારી પ્રત્યે કહ્યું કે—'ઘણા દિવસ થયા તેં પાતકીએ મને કારાગૃહમાં રાખી હતી તે હું હાલ તારી છાતી ઉપર પગ મુકીને જાઊં છું.' એવું તે સ્ત્રીનું વચન

* છરી.

સાંભળી ક્રોધાતુર થઈ મેં સુભટોને આજ્ઞા કરી કે 'એ પુરૂષને તત્કાળ પકડો અને મારી નાખો.'

તે સમયે પવન સદૃશ વેગવાળા પોતાના ચરણથી ચાલતો તે પુરૂષ હર્ષ પામતી તે સ્ત્રીએ સંયુક્ત તત્કાળ અંતઃપુરથી બહાર નીકળ્યો. આ જાય, આ જાય, એમ બોલી દોડતા સુભટોથી અને આગળ રહેલા પૌરજનોથી પણ તે પુરૂષ પકડી શકાયો નહિ. પછી જેના મુખ ઉપર ફીણ આવી ગયું છે એવી અશ્વસેના સાથે લઈ મન જેમ ઈન્દ્રિઓની પાછળ જાય તેમ વેગથી હું તેની પછવાડે ગયો. એ પુરૂષને શોધતો હું નગર બહાર નીકળ્યો ત્યાં સૂવર્ણના આભૂષણોથી દેદીપ્યમાન એક સેના જોઈ. તે સેનાની મધ્યે સુંદર હસ્તિ ઉપર આરોહણ કરેલા પુરૂષ સમીપે જઈને તે સ્ત્રી તેણે હસ્તગત કરી અને તે પુરૂષે પણ એ સ્ત્રીને પોતાને વામ પડખે બેસારી. સ્ત્રી ચરિત્રને વિષે કુશળ તે સ્ત્રીએ, મને વાણી ન સંભળાય તેટલે દૂર ઉભેલો જોઈ, તે પુરૂષના અંગનું આલિંગન કરી મારી સામે પોતાના ડાબા હાથનો અંગુઠો નચાવ્યો.

એ પ્રમાણે જોઈ વિલક્ષ થયેલો હું ચિત્તમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે—અહો! મહિલાઓ એ ત્રાહના મહિમાનો મહોદધિ છે. મદિરાથી પણ તે ગુણમાં જ્યેષ્ટ છે કારણ કે મદિરાતો પાન કરવાથી દુઃખકર્ત્તા થઈ પડે છે પણ આ લોક અને પરલોક બંનેને વિરોધ કરનારી સ્ત્રીઓ તો દર્શન માત્રથીજ પુરૂષોને ઘેલા કરી નાંખે છે. પરોપકારનો નાશ કરનારી સ્ત્રીઓ નિશ્ચયે વિષ રૂપ છે કારણ કે સ્ત્રીરૂપી ઝેરના સેવનથી થયેલો તાપ પરલોકમાં પણ શાંતિ પામતો નથી. વિષમય શરીરવાળી સ્ત્રીઓમાં મનોહર લક્ષણો વિપરીતપણાથી ચંદ્ર વિગેરેની ઉપમા આપે છે પણ તેનું સ્વરૂપ જડ મનુષ્યો જાણી શકતા નથી. વળી તે સ્ત્રીઓ વિશ્વાસઘાતિ જનોનું તો મૌલિરત્ન છે કારણ કે તે પુરૂષને આલિંગનથી પ્રેમ બતાવીને નરકરૂપી કુવામાં નાંખે છે. સ્ત્રીઓને અબલા જાણી તેની સાથે હસ્ત મેળાપ કરવો નહિ કારણ કે તે પુરૂષોના જીવિતનું હરણ કરે છે અને તેઓને સંશયમાં પાડે છે. આ સ્ત્રી જેમાં હું અત્યંત આસક્ત થયો હતો તેણીએ પ્રતી-

ચી† દિશા જેમ સૂર્યને ગ્લાનિ પમાડે તેમ મારા મનને આ વખતે ગ્લાનિ પમાડી અને હજી તે સ્ત્રી કઈ ગતિ આપશે તે તો જણાતું પણ નથી. મને ધિક્કાર છે કે—અંધકારના મિત્રપણાથી ઘૂડના નેત્ર જેમ સૂર્યથી નિસ્પૃહી થાય છે તેમ હું પણ એને વશ થઈ મોક્ષના ઉદયમાં નિરાદર થયો. આ પ્રમાણે પ્રને વૈરાગ્ય થયો છે પણ મારે આ વખતે વૈર ન છોડવું કારણ કે માનિ પુરૂષોએ અપમાન સહન કરવું એ કુળને કલંક ભૂત થાય છે. જે શત્રુ હૃદય ઉપર પગ મુકે તેને તત્કાલ ફેંકી દેવો જોઈએ કારણ કે અપમાન થતાં છતાં અનુદ્યોગી મનુષ્ય પંકથી અધમ છે. ક્ષુદ્ર પ્રાણિ પણ પોતાનું અપમાન કરનારને ઉપદ્રવ કરે છે, જેમ મધુમક્ષિકાઓ પોતાનું મધ હરનારને વિધુર કરી દેછે. પોતાના સર્વ રસને ગ્રહણ કરનાર સૂર્ય ઉપર કોઈ જાતનો અપકાર કરવાને અશક્ત એવા કાદવનું પણ ઉર સ્થળ સ્ફુટિત થાય છે. જેમ પોતાને વિષે ઉત્પન્ન થયેલા અને અસમર્થ મનુષ્યે બાંધેલા હસ્તિઓનો વિંધ્યાટવી પણ

† પશ્ચિમ દિશા.

ત્યાગ કરે છે તેમ માતાઓ પણ પરની અવજ્ઞા સહન કરનાર બાલકોનો ત્યાગ કરે છે. માટે આ અપમાનરૂપી સમુદ્રનો અસિનૌકાએ* પાર પામીને પછી સંસારાર્ણવ‡નો પાર પામવાને પોતરૂપ વ્રતને ગ્રહણ કરીશ. અપમાન છતાં પણ જો વ્રત ગ્રહણ કરીશ તો મારા દ્રષ્ટાન્તથી મારા પૂર્વજોને વિષે પણ વ્રત લેવામાં લોકો એવી સંભાવના કરશે.

એવી રીતે ત્યાગ ચિત્તવાળો અને ઉદ્ધત ધ્યાનવાળો હું યુદ્ધની બુદ્ધિ ધારતો હતો તેવામાં સર્વ સેના સહિત મારો મંત્રી ત્યાં આવ્યો. પછી પરસ્પર અંતઃકરણને વિષે અદ્‌ભુત વૈર પ્રગટ થયેલ મારી અને તે રાજાની સેના વચ્ચે સંગ્રામ થયો. પોતાની કાયાના નાશમાં ભયરહીત થઈ હસ્તિ હસ્તિ સાથે, રથ રથની સાથે, અશ્વ અશ્વની સાથે અને સુભટ સુભટની સાથે એમ યુદ્ધ થવા લાગ્યું. તે ભયંકર રણમાં ધનુષો નમવા લાગ્યા, ખડગો કંપવા લાગ્યા પરંતુ શૌર્યથી ઉદ્ધત થયેલા સુભટો નમ્યા કે કંપ્યા નહિ. તેઓ તો શરીરની સઘળી શક્તિનું મુષ્ટિમાં આરોપણ

* શસ્ત્રરૂપ નાવિકા. ‡ સંસાર સમુદ્ર.

કરી પોતાના શસ્ત્રો મજબુત પકડી શત્રુઓ ઉપર પ્રહાર કરવા લાગ્યા. કેટલાએક સુભટો તો તેવી યુદ્ધ લક્ષ્મીથી પોતાના આત્માને ધન્ય માનવા લાગ્યા અને ક્રોધને વશ થયેલાના પ્રહારો પડતા છતાં પણ પુલકાવળી* ધારણ કરવા લાગ્યા એ પ્રમાણે અશ્વોનો સમુહ જેમાં આલોટી રહ્યો છે, હસ્તિઓનાં ટોળાં જેમાં પડી રહ્યાં છે, રથોના સાંધાઓ જ્યાં ત્રુટીત થાય છે, શૂરવીરોના ધડ જ્યાં નાચ કરી રહ્યા છે, રૂધિરની નદીઓ જેમાં ચાલી રહી છે એવો બંને પક્ષનો ક્ષય કરનાર રણોત્સવ વૃદ્ધિ પામ્યો. ક્ષણવારમાં અત્યંત તેજ વડે શોભનારા શત્રુઓએ ગ્રીષ્મઋતુના દિવસો જેમ રાત્રીને કૃશ‡ કરે તેમ મારી સેનાને કૃશ* કરી દીધી. પછી ભયરહીત થયેલો હું વેગે રાજવાહ× હસ્તિ ઉપર બેસીને ક્રોધથી તેની સાથે દ્વંદ્વ યુદ્ધ કરવાને ઉત્સુક થયો અને તેની સમીપે જઈને મળ્યો. હું જ્યારે બાણના તરંગો છોડવા લાગ્યો ત્યારે તેણે સામા બાણોથી પોતાના

---

* રોમાંચશ્રેણી. ‡ નાની. * નિર્મળ.
× રાજાને બેસવાના.

આત્માની અને હસ્તિ, અશ્વો વિગેરે પોતાની સેનાની ચાતુર્યથી રક્ષા કરી. ક્ષણવારમાં સૂર્ય જેમ કિરણોથી તારાના સમુહનો નાશ કરે તેમ તેણે બાણના સમુહથી મારા સર્વ સૈન્યનો નાશ કર્યો. મેં જે જે અસ્ત્ર તેના ઉપર ફેંક્યા તે સર્વે અસ્ત્રોને—કેવલજ્ઞાની તત્કાળ થયેલા કર્મને જેમ છેદી નાંખે તેમ તે ચતુર રાજાએ છેદી નાંખ્યા. તેના અસ્ત્રથી આર્ત્ત થઈ મારો હસ્તિ પડી ગયો એટલે સર્વ આયુધો ક્ષીણ થઈ ગયેલો હું મુષ્ટિને અસ્ત્રરૂપ કરી છલંગ મારી તેના હસ્તિના કુંભ-સ્થળ ઉપર ગયો. તે સમયે તેણે મને હાથે પ-કડી પગની પાટુ મારી ઉડાડી નાંખ્યો તેથી ગો-ફણમાં રહેલા પાષાણની જેમ હું દૂર જઈને પડ્યો.

પછી તે સ્ત્રીની સાથે હસ્તતાલ લેતા અને પરસ્પર વાર્ત્તાલાપ કરતા તે રાજાએ મારા નગ-રને વિષે તત્કાળ પ્રવેશ કર્યો; એટલે એવી રીતના અપમાનથી આકુળ થઈ હું મૃત્યુને ઈષ્ટમાં પણ ઈષ્ટ ગણવા લાગ્યો, અને—જો મારાથી કાંઈપણ સુકૃત બન્યુ હોય તો તે નિયાણાથી ભવાંતરમાં પણ સન્માર્ગનો ભંગ કરનારી સ્ત્રીનો સંગ મારે

ન થાઓ—એમ બોલતો હું એક કુવાને જોઈ તેમાં પડચો. તે કુવામાં પડચો કે તરતજ મારા આત્માને મેં સભાને વિષે સિંહાસન ઉપર બેઠેલો અગાઉ પ્રમાણેજ જોયો. યુદ્ધને વિષે ક્રોધમાં જે દુર્ધર્ષ સુભટો મૃત્યુ પામ્યા હતા—ઘાયલ થયા હતા તે સર્વેને મારી પાસે મેં અક્ષત જોયા. જે હસ્તિઓ અને અશ્વો રણમાં નાશ પામેલા જોવામાં આવ્યા હતા તે હસ્તિઓના હસ્તિશાળામાં અને અશ્વોના અશ્વશાળામાં રવ સાંભળવામાં આવ્યા. પછી અંતઃપુર મધ્યે દ્રષ્ટિ નાંખી તો ત્યાં તે સ્ત્રીને તેની સખીઓ સહીત તેવીજ પ્રતિકર્મ ક્રિયામાં પ્રવૃત્ત થયેલી જોઈ. એ પ્રમાણેના અદ્ભુત અવલોકનથી મારૂં હૃદય ચલાયમાન થઈ રહ્યું હતું તેવામાં પોતાના મનોહર તેજથી સૂર્યને પણ કાંકરારૂપ કરતો કોઈ દેવ મારી આગળ પ્રગટ થયો. તેને જોવાથી તરતજ મને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું અને હું વિચારવા લાગ્યો કે—'અહો આ દેવ અને હું પૂર્વે ધન અને ધાન્ય નામે બે મિત્રો હતા. સંસારને નિઃસાર વિચારી એની સાથે ચિરકાળ પર્યંત વ્રત પાળી અનર્ગળ સ્વર્ગ-

લક્ષ્મીનો ભોગ ઉપાર્જન કર્યો. પૂર્વે હું જ્યારે દેવલોકમાંથી ચ્યવતો હતો ત્યારે આલિંગન કરી મેં આ મિત્રની અભ્યર્થના કરી હતી કે હે મિત્ર જ્યારે હું સંસારને વિષે મોહ સમુદ્રમાં મગ્ન થાઉં ત્યારે તારે મારો ઉદ્ધાર કરવો. એવી પ્રાર્થનાથી આ સમયે બોધરૂપી દુધના સમુદ્રરૂપ બંધુએ આવું વિચિત્ર નાટક રચી મને બોધ કર્યો.' એમ વિચારી પ્રીતિ વડે મેં તેનો સત્કાર કર્યો એટલે તે દેવતા અંતર્ધાન થઈ ગયો. પછી ભવરૂપી અરણ્યનું ઉલ્લંઘન કરવાને તત્કાળ મેં દિક્ષા ગ્રહણ કરી."

એવું મુનિનું ચરિત્ર શ્રવણ કરી રાજા સંસારથી ભય પામ્યો. અને પછી રાજ્ય ઉપર પોતાના જમાઈ રતિસાર કુમારને સ્થાપન કરી વ્રત રૂપી લતાના સ્થાનરૂપ થયો. રાજ્ય ઉપર આવેલા કૃપાળુ રતિસાર રાજાવડે-સૂર્યવડે જેમ આકાશ શોભા પામે-તેમ તે રાજ્ય શોભવા લાગ્યું. તે રાજાએ નગરને વિષે એવો ઢંઢેરો પીટાવ્યો કે—'આ રાજાની આજ્ઞાને વિષે રહેનાર મનુષ્ય-

નો જે કોઈ નાશ કરશે તે રાજાનો ધ્વંસ કરના-
ર ગણાશે કારણ કે રાજાની આજ્ઞાનો ભંગ તેના
આયુધ વિનાનો વધતુલ્ય છે માટે જે તેના દેશના
પ્રાણિનો દ્રોહ કરશે તેને તેનો (રાજાનો) દ્રોહ
કર્યો જાણી દેહાંત શિક્ષા કરવામાં આવશે.' એવા
તે રતિસાર ભૂપતિના પુણ્ય પ્રભાવથી તેના દેશ-
ને વિષે રહેનારા સર્વ જંતુઓ આપત્તિ વિનાના
અને શત્રુની પીડાથી રહીત થયા. તેના રાજ્યની
સર્વ સ્ત્રીઓ શિયલવંત અને પતિવ્રત ધર્મને વિ-
ષે નિપુણ થઈ. જન સમુહ સત્યવાદી થયો. ચોર
લોકોતો કોઈ સ્થળે રહ્યાજ નહિ. કપિની ચંચળ-
તાએ મનુષ્યના ચિત્તનો ત્યાગ કર્યો. ક્રીડામાં ઉત્કટ
એવા બાલકો પણ ક્લેશની વિમુખ થયા.
યુવત્તિઓ સ્નેહવંત ગણાતી પરંતુ કલેશને તો
તેઓએ ગળે પકડીને કાઢી મુકયો હતો. તિર્યં-
ચો પણ પોતાના શીંગડા વિગેરેથી કોઈને પીડા
કરતા નહતા. ભોગના સ્થાન રૂપ શરીરને વિષે
વ્યાધિઓ પણ વૃદ્ધિ પામતા ન હતા. મત્ત થયે-
લા ભૂત વ્યંતરાદિ કોઈને વલગતા ન હતા. અ-
ગ્નિ પણ ઈંધન અને ચુલાને વિષે મર્યાદાથી બ-

ળતોં હતો. પાંથવૃંદના ખેદનું અપહરણ કરનાર વાયુ નિરંતર વાતો હતો. સરોવર પણ કૃષિફળ આપતા હતા. મેઘ સમયોચિત વરસતા હતા. એ-કવાર પણ સિંચન કરવાથી પૃથ્વી અધિક ફળ આપે એવી રસવાળી થઈ હતી. સૂર્ય પણ અં-ધકારનો નાશ થાય એટલાજ કિરણો તેના રાજ્ય-ની પૃથ્વી ઉપર નાંખતો હતો. એ પ્રમાણે એ પુણ્યશાળી રતિસાર નૃપતિના પ્રભાવથી તે દેશના લોકો સર્વવાતે સુખી હતા અને તેથી બીજા સ-ર્વે રાજાઓ પોતાના રાજ્યને વિષે પણ તેનીજ આજ્ઞા પ્રવર્તાવવા લાગ્યા. માહિષ્મતીના અધિપતિ—રતિસારના પિતા—સુભૂમ રાજાએ પણ પોતાના દેશને વિષે તેની આણા પ્રવર્ત્તાવી અને પોતે પ-રલોકના હિતમાં ગુંથાયો. એમ જે જે ભૂમિમાં ચંદ્ર સમાન રતિસાર રાજાની આજ્ઞા પ્રવર્ત્તી, તે તે કૌમુદી સમાન ભૂમિના તાપને અંધકાર નષ્ટ થયા. અનુક્રમે સર્વ પૃથ્વીમાં તેનું શાસન પ્રવર્ત્યું ત્યારે સર્વ લોકો ધર્મ કર્મમાં તત્પર થયા. ચિરકા-ળ પર્યંત એ પ્રમાણે હર્ષ સહીત રાજ્યને ભોગવ-નારા રતિસાર રાજાએ પૃથ્વી જનને માટે નરકના

દ્વાર બંધ કર્યાં અને સ્વર્ગની અર્ગલા‡ભગ્ન કરી.*

કોઈ સમયે રાજા રતિસાર પોતાની ત્રણ પ્રિયાનું મુખ જોઈ કૈતુકાગારમાં અનન્ય સુખ ભોગવવા લાગ્યા તે વખતે તેણે પોતાની પ્રિયા સૌભાગ્યમંજરી પ્રત્યે કહ્યું-હે ચંદ્રના -હૃદય સમાન મુખવાળી*! તારા મુખ ઉપર ચંદનનું તિલક શોભતું નથી માટે તેનો લોપ કરી હું કસ્તૂરિકાનું તિલક કરૂં એમ બોલી સાત્વિકસ્વેદથી આર્દ્ર થયેલી અંગુલીવડે સુંદરકાંતિને આપનારૂં સૌભાગ્યમંજરીનું તિલક ભુસી નાંખ્યું. તિલક રહીત થયેલી તે સુંદરીએ બીજો ઘણો શૃંગાર સ્રજ્યો હતો તો પણ ઘણા તારાએ કરીને ચંદ્ર વિનાની રાત્રી જેમ શોભે નહિ તેમ શોભા રહીત થઈ. પછી રાજા રતિસારે વિચાર કર્યો કે-અહો! આ સ્રીના તિલકનો લોપ કરવાથી તે શોભા રહીત જણાય છે તો વિશેષ આભૂષણોથી મુક્ત થાય ત્યારે કેવી લાગતી હશે?

---

‡ આગળીયો. સાંકળ. * ભાંગીનાખી. સ્વર્ગદ્વાર ખુલ્લું કર્યું. * ચંદ્રનું -હૃદય ઉજવળ અને તેમાં મૃગનું શ્યામ ચિન્હ હોય છે તેમ તેવા ઉજવળ વદન ઉપર શ્યામ તિલકજ શોભા આપે.

એમ વિચારી વૈરાગ્યના ઉર્મિથી વૃદ્ધિ પામેલ હૃ-
દયરૂપ સમુદ્રવાળા તે રાજાએ અનુક્રમે તેના સ-
ર્વ આભૂષણો હરણ કરી લીધા, પ્રથમ શિરરત્ન
ઉતાર્યું એટલે રાત્રીને વિષે દીપક રહીત સદન લા
ગે તેવી તે જણાવી લાગી. જ્યારે તેના કુંડલ
દ્વય ગ્રહણ કર્યા ત્યારે સૂર્ય ચંદ્ર રહીત આકાશની
જેવી તે જણાવા લાગી. હાર રહિત થઈ એટલે
તોરણવિનાના સુરાગાર જેવી જણાવા લાગી. તેના
ભૂજ કેયૂર રહીત થયા એટલે કમલનો છેદ કરેલી
તરંગવાળી સરસી જેવી જણાવાલાગી. જ્યારે કં-
કણ રહીત હસ્તવાળી થઈ ત્યારે વેલ્લવિનાના વૃ-
ક્ષવાળી અટવી જેવી જણાવા લાગી. તેના ચરણ
ઉપરથી શબ્દ કરતા ઝાંઝરો લઈ લીધા ત્યારે હં-
સરહિત કમલોવાલી કમલિની હોય તેવી જણાવા
લાગી. એવી રીતે દેદીપ્યમાન તેના સર્વ વિભૂ-
ષણો લઈ લીધા એટલે દલ, પુષ્પ અને ફળ ર-
હીત ફાલ્ગુન મહીનાની લતા જેવી થઇ રહી.
એવો દેખાવ જોઈ રાજા અંતર ચક્ષુથી વિચાર
વા લાગ્યો કે પ્રક્ષાલન કર્યા શિવાય કોઈ શુદ્ધ
અંગવાળો નથી અને આભૂષણો વિના કોઈ દે-

દીપ્યમાન નથી. અન્યની તો શું કથા કહેવી પ-
રંતુ આત્મા પણ કર્મની આવલી રૂપી મલનું પ્ર-
ક્ષાલન કર્યા વગર તથા જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર
રૂપી રત્નોથી અલંકૃત થયા વગર શોભતો નથી
માટે કર્મ મલિન એવા શરીરને વિષે શૃંગાર ક-
રવો તે, ગુપ્ત છે પાછલો ભાગ જેનો એવા મયુ-
રના નૃત્ય જેવો છે. અંગભૂષણોથી આ આત્મા
શોભતો નથી પરંતુ સૂર્ય કિરણોથી જેમ આકા-
શ શોભે તેમ આત્માના આભૂષણોથી સર્વ અંગ
શોભે છે માટે કાય ભૂષણરૂપ આત્માને કર્મ મ-
લ મંડલથી રહીત કરવો અને જ્ઞાન દર્શન ચારિ-
ત્રરૂપી આભૂષણો પહેરાવવાં. એ પ્રમાણે અંતઃક-
રણમાં ધ્યાન કરતા રાજાની મનોવૃત્તિઓ આત્મા-
ની અંદર સ્થિત થઈ તે જેમ વાયુરહિત ગૃહમાં
દીપક સ્થિર થઈ પ્રકાશે તેમ પ્રકાશ પામી. પ-
છી ઘાતિ કર્મરૂપી ઈંધનને વિષે દાવાનળ સદ્રશ
શુકલધ્યાન પ્રગટ થયું એટલે ત્રણ લોકના ત્રૈકાલ્ય
દર્પણ સમાન કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પછી શાશન
દેવતાએ મુનિવેષ આપ્યો તે અંગીકાર કરી તેઓએજ
રચેલા સુવર્ણ કમળનું આસન કરીને—વેગવડે આવં-

નારા અને પુષ્પને વર્ષાવનારા સુરાસુરગણોએ નમસ્કાર કરાતા—આ શુ? એમ આશ્ચર્યે સહીત પુરજનોથી જોવાતા—એ ચરિત્રોથી ઉદ્ભ્રાંત થઈ છે સ્વાંત વૃત્તિ જેની એવી અંતઃપુરની સ્ત્રીઓએ હે નાથ ! આ શું ? એમ બોલી ઉત્તરને માટે પ્રાર્થના કરાતા—તે રતિસાર કેવળીએ—દશનાંશુના* મિષ્ટથી જાણે મૂર્ત્તિમંત પુણ્યને વિસ્તાર કરતી હોય તેવી અને પાપનો ઉચ્છેદ કરનારી—દેશના આપવા માંડી.

" અહો! મહા ઊધ્ધત અને મર્મવિદ્ કર્મ-રૂપ રાજાને વશપડી તેનાથી સંસારના સેવક રૂ-પ થઈ રહેલા પ્રાણિઓ સર્વથા અનેક પ્રકારની વિડંબના પામે છે. હે સંતપુરૂષો! સંસારના કા-રણ રૂપ એ કર્મો અનાદિકાળથી આત્માની સાથે લાગેલા છે; નામ અને ભેદથી તે કર્મના આઠ પ્રકાર છે તે સંબંધી તમે યત્ન કરી જ્ઞાન મેળવો. એના જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય મો-હનીય, આયુ, નામ, અને અંતરાય એ પ્રમાણે અનુક્રમે નામો છે.

૧—તેમાં પ્રથમ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના—

---

* દંત કિરણોના.

મતિજ્ઞાનાવરણીય શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય, અવધિજ્ઞાવરણીય, મનઃપર્યાયજ્ઞાનાવરણીય, અને કેવળજ્ઞાવરણીય એવા પાંચ ભેદ છે. જેમ નિર્મલ દ્રષ્ટિ વસ્ત્રથી આવૃત થાય ને અલ્પ જોઈ શકે તેમ આ આત્મા પણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મથી આવૃત થાય છે માટે તે કર્મને વસ્ત્ર પટ સરખું જાણવું. એ કર્મની સ્થિતિ ત્રીશ કોટા કોટી સાગરોપમની છે. એ પછી પણ આત્મા પાપાચરણ કરેતો પુનઃ તે તે કર્મ બાંધે છે.

૨—બીજા દર્શનાવરણીય કર્ગના—પાંચ નિદ્રા અને ચક્ષુદર્શનાવરણીય વિગેરે—નવ ભેદ છે. જેને વિષે સ્વલ્પ યત્ને શબ્દ માત્ર કરવાથી સુખે પ્રબોધ થાય તે નિદ્રા. જેથી ઘણુઘણાવી ઘણા આકરા શબ્દથી દુઃખેકરી જાગૃતાવસ્થા થાય તે નિદ્રાનિદ્રા. જે વડે ઊર્દ્ધ સ્થિતિ તથા ઉપવિષ્ટ સ્થિતિ છતાં પણ નિદ્રા આવે તે પ્રચલા. જેના ઉદયથી માર્ગને વિષે ચાલતા નિદ્રા આવે તે પ્રચલા પ્રચલા. દિવસ મધ્યે તથા રાત્રી મધ્યે જાગતાં જે કાર્ય ચિંતવ્યું હોય તે કાર્ય નિદ્રાવશ છતાં સાધે તે સ્ત્યાનર્દ્ધિ નામે પાંચમો ભેદ જાણવો એ સ્ત્યાન-

દ્ધિ નિદ્રા પ્રાણિને ક્લિષ્ટ કર્મના ઊદયથીજ પ્રાપ્ત થાય છે.

ચક્ષુવડે પદાર્થનું સામાન્ય પણે દેખવું તે ચક્ષુદર્શન–અને તે જે કર્મના ઉદયથી આવૃત્ત થાય તે **ચક્ષુદર્શનાવરણ** નામે છઠો ભેદ.

ચક્ષુ શિવાય શેષ ઇંદ્રિઓનું જેનાથી આવરણ થાય તે **અચક્ષુદર્શનાવરણ** નામે સાતમો ભેદ.

રૂપિદ્રવ્યની મર્યાદા તે અવધિ કહેવાય અને તેનાથી જે દર્શન તે અવધિ દર્શન—અથવા ઈંદ્રિયોની અપેક્ષા વિનાનો જે બોધ તે અવધિ, તે વડે કરીને જે સામાન્ય અર્થનું ગ્રહણરૂપ દર્શન તે અવધિદર્શન–જે કર્મના ઉદયથી તેનું આ વરણ થાય એ **અવધિદર્શનાવરણ** નામે આઠમો ભેદ.

લોકાલોકના સર્વ દ્રવ્યનો સામાન્યાંશનો અ વબોધ તે કેવળ દર્શન તેનું જે આવરણ તે કેવળદર્શનાવરણનામે નવમો ભેદ.

જેમ નૃપદર્શન કરવાને ઈચ્છિત મનુષ્ય પ્રતીહારીને અનભીષ્ટ હોય તો તે માણસને પ્રતીહાર રાજાનો મેળાપ થવા દેતો નથી તેમ દર્શ-

નાવરણ કર્મથી રૂંધાયેલ જીવ વસ્તુને તથા પ્રકા-
રે જોઈ શકતો નથી. માટે એ કર્મને પ્રતિહાર તુ-
લ્ય જાણવું. એની સ્થિતિ ત્રીશ કોટા કોટી સા-
ગરોપમની છે.

૩ **વેદનીય** કર્મના બે ભેદ છે **શાતાવેદનીય** અને **અશાતાવેદનીય.** તિર્યંચગતિ તથા નર્કગતિને વિષે અશાતાવેદનીયનો ઉદય અને દેવ તથા મનુષ્યગતિને વિષે શાતાવેદનિયનો ઉદય રહેલો છે. જેમ મધુલિપ્ત ખડ્ગ ધારા ચાટતા પ્રથમ મિઠાશનો રસ ઉંપજે તેથી જીવ સુખ માને પરંતુ ખડ્ગ ધારાથી જીંભ્હા છેદાય. તેથી દુ:ખ પામે તેમ પાંચ ઈદ્રિઓના અનુકુળ વિષયથી શાતાવેદે તે મધુ સદ્રશ અને તેને અપ્રાપ્તે વિરહ દુ:ખવેદે તે જીંભ્હા છેદન સદ્રશ એમ વેદનીય કર્મ સુખ દુ:ખ કરનારૂં છે તેથી તેને મધુલિપ્ત ખડ્ગધારા સદશ કહ્યું છે. એની સ્થિતિ ત્રીશ કોટાકોટી સાગરોપમની છે.

૪ **મોહનીય** કર્મના બે પ્રકાર છે **દર્શન મોહનીય** અને **ચારિત્ર** મોહનીય. તેમાં પ્રથગ દર્શન મોહનીય કર્મ ત્રણ પ્રકારે–**સમ્યક્દર્શન** મોહ-

નીય, મિશ્ર દર્શન મોહનીય. અને મિથ્યાત્વ દર્શન મોહનીય.

ચારિત્ર મોહનીય પચવીશ પ્રકારનું છે–ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, એ ચાર જાતના કષાય છે તે દરેક કષાયના સંજ્વલન, પ્રત્યાખ્યાન, અપ્રત્યાખ્યાન અને અનુંતાનુબંધ એવા ચાર ચાર ભેદ છે. તેમાં સંજ્વલના કષાયની સ્થિતિ એક પક્ષની છે; પ્રત્યાખ્યાન કષાય ચારમાસ સુધી સ્થિતિ કરે છે; અપ્રત્યાખ્યાન સંવત્સર સુધી રહે છે; અનંતાનુબંધ જીવે ત્યાં સુધી રહે છે. એ ચાર પ્રકારના કષાયો, સેવન કરનારા પ્રાણીઓને ભવાંતરમાં વીતરાગપણાનો, યતિપણાનો, શ્રાદ્ધપણાનો અને સમ્યકત્વનો નાશ કરે છે અને અનુક્રમે અમરત્વ મનુષ્યત્વ, તિર્યંચપણું અને નાર્કિપણું આપે છે. એ પ્રમાણેનું સ્વરૂપ છે જેનું એવા સોળ કષાય થયા. તે ઉપરાંત હાસ્ય, ભય, શોક, જુગુપ્સા. રતિ, અરતિ, પુરૂષવેદ, સ્ત્રીવેદ, અને નપુંસકવેદ એ નવ નોકષાય છે. કુલ (૨૫) ભેદ થયા.

એ પ્રમાણે મોહનીય કર્મના (૨૮) ભેદ છે. એ કર્મ ચિરકાળ પર્યંત ભવ્ય પ્રાણિઓને પણ દુ-

જાય હોય છે. એ કર્મનો સ્વભાવ મદિરા સરખો જાણવો; કારણ કે જેમ મદિરાપાન કર્યા પછી મનુષ્ય વિકળ બની કૃત્યાકૃત્ય જાણી શકતા નથી તેમ મોહનીય કર્મના ઉદયથી પ્રાણિ પોતાનું હિત સમજી શકતા નથી. એ કર્મની સ્થિતિ સર્વ કર્મ કરતા અધિક સિત્તેર કોટાકોટી સાગરોપમની છે.

૫ આયુકર્મના ચાર ભેદ છે. નરકાયુ, તિર્યંચાયુ, મનુષ્યાયુ અને દેવાયુ. એ કર્મનો બંધ દુર્ભેદ્ય છે તેથી તેને વજ્રનિગડની ઉપમા કહી છે. એની ઊત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્રીશ સાગરોપમની છે

૬. નામ કર્મના પ્રકારાંતરે બેંતાળીશ, સડસઠ, ત્રાણુ અને એકસો ત્રણુ ભેદ છે.

ગતિ, જાતિ. શરીર, અંગોપાગ, બંધન, સંઘાતન, સંઘયણ, સંસ્થાન, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, અગુરૂલઘુ, પરાઘાત, ઊપઘાત, આનુપૂર્વી, ઊચ્છવાસ, આતપ, ઊદ્યોત, વિહાયોગતિ ત્રસ, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, બાદર, અપર્યાપ્ત, પર્યાપ્ત પ્રત્યેક, સાધારણ, સૌભાગ્ય, દૌર્ભાગ્ય, સ્થિર, અસ્થિર, શુભ, અશુભ, સુસ્વર, દુઃસ્વર, આદેય, અનાદેય, યશ, અપયશ, નિર્માણ, તીર્થંક-

રનામ કર્મ. એ પ્રમાણે (૪૨) ભેદ.

ગતિચાર–નર્કગતિ, તિર્યંચગતિ, મનુષ્યગતિ અને દેવગતિ.

જાતિ પાંચ–એકેંદ્રિય, બેઇંદ્રિય, તેઇંદ્રિય, ચઊરેંદ્રિય, પંચેંદ્રિય.

શરીર પાંચ–ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તેજસ, કાર્મણ.

અંગોપાંગ=શીર્ષ, પૃષ્ટભાગ, -હૃદય, ઊદર, ઊરૂદ્વય કરદ્વય એ આઠ અંગ તેની સાથે લાગેલ દીંચણ, અંગુલ્યાદિ ઉપાંગો. અને તેને વિષે રેષા, નખ, કેશ આદિ અંગોપાંગ. એ આધના ત્રણ શરીરને હોય તેથી તેના ત્રણ ભેદ–ઔદારિક અંગોપાંગ, વૈક્રિય અંગોપાંગ અને આહારક અંગોપાંગ.

સંઘયણ છ–વજ્રઋષભ નારાચ સંઘયણ, ઋષભ નારાચ સંઘયણ, નારાચ સંઘયણ, અર્ધનારાચ સંઘયણ, કીલિકા સંઘયણ, સેવર્ત સંઘયણ.

સંસ્થાન છ–સમચતુરસ્ત્ર સંસ્થાન, ન્યગ્રોધ મંડલ સંસ્થાન, સાદિસંસ્થાન, વામન સંસ્થાન, કુબ્જક સંસ્થાન. હુંડસંસ્થાન આ છએ સંસ્થાનનો સંભવ ઔદારિક શરીરને છે બીજાને ઓછો છે.

આનુપૂર્વીચાર—નરકાનુ પૂર્વી, તિર્યંચાનુપૂર્વી મનુષ્યાનુપૂર્વી, દેવાનુપૂર્વી.

વિહાયો ગતિ બે—શુભ વિહાગો ગતિ, અશુભ વિહાયો ગતિ.

એ પ્રમાણેના (૩૫) ભેદની સાથે ઉપર ગણાવેલા (૪૨) માંથી ત્રસથી અપયશ પર્યંતના (૨૦) ભેદ તથા વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, ઉપઘાત, પરાઘાત, આતપ, અગુરૂ લઘુ, ઊચ્છ્વાસ, ઉદ્યોત, નિર્માણ અને તીર્થંકર એ (૧૨) ભેદ મેળવતાં કુલ ૬૭ ભેદ થાય.

બંધન પાંચ—ઔદારિકબંધન, વૈક્રિયબંધન આહારકબંધન, તૈજસબંધન, કાર્મણબંધન.

સંઘાતન પાંચ—ઔદારિક સંઘાતન, વૈક્રિય, સંઘાતન, આહારક સંઘાતન, તૈજસસઘાતન, કાર્મણ સંઘાતન.

એ દશ ભેદ તથા વર્ણ ગંધ રસ એ ચાર ભેદને બદલે—વર્ણ પાંચ (કૃષ્ણવર્ણ, નીલવર્ણ, રક્તવર્ણ, પીતવર્ણ, શુક્લવર્ણ,) ગંધ બે (સુરભિગંધ, દુરભિગંધ,) રસ પાંચ (તિક્તરસ, કટુકરસ, કષાયરસ, આમ્લરસ, મધુરરસ) સ્પર્શ આઠ (કર્કશસ્પર્શ, મૃદુ-

સ્પર્શ, ગુરૂસ્પર્શ, લઘુસ્પર્શ, શીતસ્પર્શ, ઊષ્નસ્પર્શ, સ્નિગ્ધસ્પર્શ, રૂક્ષસ્પર્શ.)–વીશ ભેદ ગણીએ એટલે (૬૭) ની સાથે (૨૬) ભેદ વધે એ પ્રમાણે (૯૩) ભેદ થાય છે.

ઉપર બંધનના પાંચ ભેદ ગણ્યા તેના કોઈ કોઈ ગ્રંથમાં પ્રકારાંતરે પંદર ભેદ ગણ્યા છે તેથી કુલ (૧૦૩) ભેદ થાય છે.

જેમ ચિત્રકાર રમ્ય રમ્યરૂપ આળેખે તેમ નામ કર્મની પ્રકૃતિના ઉદયથી જીવ વિચિત્ર પ્રકારના રૂપ વિગેરે ધારણ કરે છે તેથી એ કર્મને ચિત્રકારની ઉપમા અપાય છે. એની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીશ કોટાકોટિ સાગરોપમની છે.

૭. ગોત્રકર્મના બે ભેદ–**ઊચ્ચગોત્ર**, **નીચ્ચગોત્ર**. જેમ કુંભાર મૃત્પિંડના કુંભ બનાવે તે મંગલકાર્યને વિષે સ્થાપિત થઈ પુજ્ય થાય, અને મદિરાદિ ભરવાથી નિંદ્ય થાય તેમ ઊચ્ચગોત્ર કર્મના ઊદયથી જીવ વિશિષ્ટ જાત્યાદિ ગુણે કરી બુદ્ધિહીન હોય તો પણ પુજ્ય ગણાય અને નીચગોત્રના ઊદયથી બુદ્ધિવંત હોય તોપણ જીવ પાંતિ ન પામે તેથી એ કર્મને તે પ્રમાણે જાણવું. એની સ્થિતિ

વીશકોટા કોટિ સાગરોપમની છે.

૮. અંતરાયકર્મના પાંચ ભેદ—દાનાંતરાય, લાભાંતરાય, ભોગાંતરાય. ઉપભોગાંતરાય, વીર્યાંતરાય આ કર્મને રાજાના ભંડારીની ઉપમા અપાય છે. એની સ્થિતિ ત્રીશકોટા કોટિ સાગરોપમની છે.

આવી રીતે અલ્પ પ્રમાણ કહેલ પરંતુ અનલ્પ કાલસુધી સાથે રહેનાર કર્મરૂપી મહત્‌રોગને પ્રમાદ રહીત એવા સત્પુરૂષોએ શુદ્ધ ધ્યાન રૂપી ઔષધથી શાંત કરવો. સર્વ સુખનું બીજ રૂપ શુદ્ધ ધ્યાન, વિષય કષાયથી વિરકત થયેલ અને સંતોષને વિષે રસિકતાને ધારણ કરનારા પુરૂષોનેજ પ્રાપ્ય છે. માટે સર્વ પ્રાણિઓએ તે ગુણો ધારણ કરી શુદ્ધ ધ્યાન પ્રાપ્ત કરવાને યત્ન કરવો.

વળી સદ્‌વાકયથી અન્ય વશીકરણ મંત્ર નથી. કલાથી બીજુ કાંઈ દ્રવ્ય નથી. અહિંસાથી અપર ધર્મ નથી અને સંતોષ શિવાય બીજું સુખ નથી. સેવ્ય અને સાર ભુત તે ગુણોની જનની નિશ્ચય વિરતિજ છે અને તે વિરતિના કેવલીઓએ સર્વ વિરતિ અને દેશવિરતિ એવા બે પ્રકાર કહ્યા છે.

વિવેકી, મતિવંત, અને સુખાર્થી પુરૂષોએ તે વિ-
રતિ ગ્રહણ કરવામાં–સત્કૃત્યને વિષે વિઘ્નરૂપ–પ્ર-
માદ ન કરવો. આયુષ્યનો એક ક્ષણ માત્ર સમય
કોટિ રત્નોથી પણ અપ્રાપ્યછે તો સુગ્ન મનુષ્યોએ
પ્રમાદરૂપી રજવડે તેને શામાટે મલીન કરવો જો-
ઈએ? અર્થાત્ આયુષ્યની ચંચલતા સંબંધી વિ-
ચાર કરી ધર્મ કાર્યમાં પ્રમાદ ન કરવો."

એવી કર્મગિરિને દંભોલિ સદૃશ ધર્મદેશના શ્ર-
વણ કરીને તત્વાવબોધથી સર્વજનો શુભ ધ્યાન
વાળા થયા. અંતઃપુરની ત્રણ સ્ત્રીઓ અને સુબં-
ધુએ મહાવ્રત ગ્રહણ કર્યાં. અને બીજા ઘણા મ-
નુષ્યોએ ગૃહીવ્રત અંગીકાર કર્યા. પછી સર્વ જગ-
તને સુહૃદ સમાન ગણનાર તે રતિસાર કેવલી–
પૃથ્વી તળના ઘણા ભાગમાં વિહાર કરી–અનેક
ભવ્ય જંતુઓને પ્રબોધ પમાડી–આયુષ્ય સંપુ-
ર્ણ થયે મોક્ષ પ્રત્યે ગયા.

વાંચનાર! આ ટુંકા પણ બોધદાયક ચરિત્ર-
ની અંહિ સમાપ્તિ થાય છે. આટલા પાના વાંચ-
વાથી તને સમજાયું હશે કે મનુષ્ય માત્રને પો-
તાની જીંદગીમાં સુખદુઃખ–અસ્તઉદય–સંપત્તિ વિ-

પત્તિના પ્રસંગો અનુભવવા પડે છે અને તેનું કારણ પૂર્વકૃત કર્મ છે, માટે તારે પણ કોઈ સમયે પૂર્વકૃત કર્મના ઉદયથી–વિપત્તિના ભોક્તા થવું પડે તો અકળાઈને સુબંધુની જેમ હિંમત ન હારતા પૌરૂષાર્થ ધારણ કરી એ વિપત્તિને પૂર્વકૃત પાપનો ક્ષય કરનારી જાણી તેમાં આનંદ માનજે–અને મ્હોળું કુટુંબ, ઘણા પુત્ર, અગણિત દ્રવ્ય, મ્હોટો અધિકાર વિગરે સંપત્તિના–સુખના– કારણ પ્રાપ્ત થાય તો તેથી અવિવેકી–અભિમાની–ન થતાં એ સર્વે પૂર્વે કરેલા ધર્મકૃત્યના ફળ છે એમ સમજી તે ઉપકારી ધર્મને ભૂલી ન જતાં તે માંજ ચિત્ત લગાડજે અને ચારણ મુનિએ સુબંધુને કહેલો શ્લોકતો નિરંતર તારા હૃદય પટ ઉપર લખી–ચ્હોંટાડી–રાખજે; દાનને સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કરાવનાર, નિરોગી પણાનું કારણ–ઉત્તમ ભોગનું નિધાન–ગુણ સમૂહનું સ્થાન–કાંતિને પ્રસારનાર–વૈરીને વશ કરનાર જાણી, રતિસારકુમારને પણ દાનના પ્રભાવથીજ સુખ, સંપત્તિ, કાંત્તિ, પરાક્રમ વિગેરે પ્રાપ્ત થયું હતું એમ વિચારી, ઘણા કુશલ પુરૂષોએ દાનના પ્રભાવથીજ સંસારનો ક્ષય

કર્યો છે એમ નિશ્ચય કરી તું પણ સુપાત્રદાનમાં ઉદ્યમી થજે; અને બીજા બોધદાયક પ્રસંગો સંભારી અકૃત્યનો ત્યાગ કરી સુકૃત્યમાં લીન થજે એટલે આ ચરિત્ર વાંચવાની સાર્થકતા ગણાશે.

તથાસ્તુ !

